આશિષ વચન

॥ नमो नम श्री अध्यात्म रसाधिराजाय ॥

શૃંગાર સમા પારંગત વિશ્વ લાવણ્ય યુવક યુવતીને ગધવોન સુમધુર સંગીત સાથે સર્વ ધ્વનિ પોતાના અનુરૂપ વિષયોની હાજરીમા જે આનંદનો અનુભવ થાય છે, ધનલોલુપ ધનવાનને હીરા માણિ માણેક સોનુ ચાંદી વગેરે સંપત્તિનો રસથાળ પ્રાપ્ત થતા જે આનંદ અનુભવાય છે, અને આહારના અભિલાષી ક્ષુધાતુર માનવને ઘેવરના ભોજન પ્રાપ્ત થતા જે આનંદ લહરી પ્રગટ થાય છે તેનાથી અનંત ગુણ અધિક આનંદ અધ્યાત્મ રસના રસીયા યોગિરાજના મનોમંદિરમા વિદ્યમાન હોય છે

વિષયો-ધનદોલત અને ભોજનના મનગમતા સાધનોનો આનંદ વાણીથી વર્ણવી શકાય છે પણ અધ્યાત્મરસના એક બિંદુનો આનંદ વાણીથી અગોચર છે એ આનંદ તો જે માણે છે તે જ જાણે છે મન-વચ-કાયા યોગ-અને શાસ્ત્રયોગથી પણ પર સામર્થ્યયોગમા જ એ આનંદનો અંતર્ભાવ છે 'વાચક જસની વાણીમા એ અધ્યાત્મ રસનો અનુપમ આનંદ પંક્તિએ પંક્તિએ પદે પદે અને પ્રત્યેક અક્ષરે અક્ષરે ઠાસી ઠાસીને ભરવામા આવ્યો છે શ્રી વસંતલાલે એ અધ્યાત્મ રસના આનંદની વસંત પ્રગટ કરવા આ લઘુપુસ્તિકામા મન ને ઉદાર પુરુષાર્થ કર્યો છે એ પુરુષાર્થ સફળ કરવા શુભમા સાધક બની આત્માની આધ્યાત્મિક વસંતને વિકસાવે એજ શુભ ભાવના

૨૦૧૧ ના શ્રા સુ ૧૨ બુધ

એજ વિજય ધર્મસૂરિ

વાચક 'જસ'ની અનુભવ વાણી

[પૂ. શ્રીમદ્ ઉપા૦ યશોવિજયજી વિરચિત
આધ્યાત્મિક પદો વિવેચન સાથે]

"આવૃત્તિ બીજી"

– વિવેચનકાર –
શ્રી વસંતલાલ કાન્તિલાલ ઈશ્વરલાલ બી.એ.

— પ્રકાશક —
પ્રતાપચંદ કેશવલાલ શાહ

પદ ૧૧

"કબ ઘર ચેતન આવેગે? મેરે કબ ઘર ચેતન આવેગે? ટેક
સખિરિ! લેવુ બલૈયા બાર બાર,
મેરે કબ ઘર ચેતન આવેગે?"
રૈન દીના માનુ ધ્યાન તુ સાટા,
કબ હુ કે દરસ દેખાવે ગે? મેરે કબ૦ ૧
વિરહ-દીવાની ફિરૂ ઢુંઢતી, પીઉ પીઉ કરકે પોકારે ગે,
પિઉ જાય મલે મમતામે,
કાલ અનત ગમાવેગે, મેરે કબ૦ ૨
કરૂ એક ઉપાય મે ઉદ્યમ, અનુભવ મિત્ર બોલાવે ગે,
આય ઉપાય કર કે અનુભવ,
નાથ મેરા સમઝાવે ગે મેરે કબ૦ ૩
અનુભવ મિત્ર કહે સાહેબ! અરજ એક અવધારે ગે,
મમતા ત્યાગ સમતા ઘર અપનો,
વેગે જાય મનાવે ગે મેરે કબ૦ ૪
અનુભવ ચેતન મિત મિલે દોઉ, સુમતિ નિશાન ઘુરાવે ગે,
વિલસત સુખ જસ લીલામે,
અનુભવ પ્રીતિ જગાવે ગે મેરે કબ૦ ૫

પ્રવેશક

વિજ્ઞાનયુગ એટલે [illegible]
વિજ્ઞાનયુગનું લક્ષણ છે [illegible]
દૂધને [illegible] કેમ આવે છે? [illegible]
કેમ ચાલે છે? કે ઘડિયાળ [illegible]
નાના અને સૂક્ષ્મવિષયો સુધી [illegible]
પહોંચી જાય છે, વિજ્ઞાનની [illegible]
સિદ્ધિ માનવોપયોગી નથી [illegible]
ગયા છે ઇસ્લામની ગાદીને [illegible]
થયામાં યુગાન્તર સુધી રાખીને [illegible]
પેસી જાય તેવી તીવ્ર હોવાની [illegible]
તેટલી મહાન હોય પણ તેના [illegible]
પાપબીજ પડ્યા છે તે સમજાને [illegible]
વિજ્ઞાનનું મહત્ત્વ શૂન્યવત્ [illegible]
યુગમાં આધ્યાત્મિક પદો એક [illegible]
અજાણીને ભુલાયેલી પ્રાચીન [illegible]
ઐતિહાસિક મૂલ્ય જ આપણે [illegible]
સત્તરમી કે અઢારમી સદીની [illegible]
સાહિત્ય કૃતિ તરીકે તેને સ્થાન [illegible]
પદોનું તાત્ત્વિક મૂલ્ય સમજતા [illegible]

તે આધ્યાત્મિક પદોની અમુલ્ય કિંમત છે કારણ તેનો સદેશો અમુલ્ય છે મહા કવિ ડ્રાઇડન Drydon' લખે છે

"Pains of love be Sweeter far
then all other Pleasures are"

પ્રેમની વેદના દુનિયાની સર્વ સુખસગવડો કરતા વધુ મધુર છે એ ડ્રાઇડનનો કાવ્યમય વિચારજ પ્રત્યેક આધ્યાત્મિક પદનો સંદેશો છે વિજ્ઞાનની સર્વ સિદ્ધિઓના કરતા દિવ્ય પ્રેમની નાજુક ઉર્મિ વધુ વજનદાર છે એ સત્ય આમાનુ કોઇ પણ પદ પુરવાર કરી આપે તેવુ છે આ રીતે આધ્યાત્મિક પદ ભુલાયેલા નૈતિક રહસ્યો સજીવન કરે છે ધર્મ નીરસ નથી પૂર્ણાનંદમય છે અવિનાશીનુ ઘર કેટલુ રમણીય છે એ બધુ આ પદો શીખવે છે અને ધર્મ પ્રત્યે ભયપ્રલોભનથી નહિ પરંતુ સ્વાભાવિક આકર્ષણ જમાવે છે

સાક્ષરોની કાવ્યરચના સુઘરીના માળા જેવી હોય છે જાણે ઘીની ગરણી સુક્ષ્મ અટપટી ભાષા ભાવની ગુંથણી પણ આ પદો તેવા નથી તે સાદા છે શબ્દોની ચમત્કૃતિ કે કલ્પના, ઉર્મિને ભાવનુ સુક્ષ્માતિસુક્ષ્મ પીંજણ તેમા તો છે જીવતા વિચારોનુ સંગીત પરિચિત ઘરની કન્યા અપરિચિત ઘરની વહુ બનતી હોય છે ત્યારે વાસણીમા જે સંગીત હોય છે તેવુ સંગીત આ આ

આધ્યાત્મિક પદોના વિચારમા છે એ સગીતના જાદુઇ સુરા-દ્વારા જે ભાષા ભાવની સૃષ્ટિ સાકાર થઇ તે આ પદો છે તત્ત્વજ્ઞાનમા આવુ વિચાર સગીત ઓછુ જોવા મળે છે થેલ્સ વિશ્વનુ આદિ કારણ પાણી છે એમ કહે છે એનેક્ઝેગોરસ અગ્નિને તે આદિ કારણ કહે અને ઘોઘાટ ઉપજાવે છે કબીર કહે છે તેમ—

पट धोगर पट जालरची डाल्न जोरका फास

જેવાજ છે તો શુ પણ ઘણા ખરા દર્શનો બની ગયા છે જાણે યુદ્ધ મેદાનની રણભેરી વાગતી હોય તેવુ તત્વજ્ઞાનનુ કર્ણકટુ શ્રવણ થઈ ગયું છે આધ્યાત્મિક જ્ઞાનમા દિવ્ય સગીતની સ્વર્ગીય મોહકતા છે તે આ પદો પરથી સમજાશે તેમ એ પણ સમજાશે કે આ પદો રચનામા કૃત્રિમ પ્રયાસોનો મહામેરૂ ખડકાયો નથી એ તો સહજ સ્ફુરણારૂપે છે શ્વાસોશ્વાસ જેવીજ સ્વાભાવિક સહજસ્ફુરણા છે બાઈબલમા લખ્યુ છે

'Out of fullness of heart mouth speaketh'

હૃદય ભરાઇ જાય ત્યારે પ્રેમની ભાષા જન્મે પ્રત્યેક આધ્યાત્મિક પદના કર્ત્તાની કૃતિ પણ તેવીજ છે ભગવાન મહાવીરના સમયમા કદાચ આવા આધ્યાત્મિક પદોની જરૂર ન પણ હોય. કારણ ત્યા તો બે ચાર શબ્દો દ્વારાજ

આત્મવિકાસ થઈ શકતા એક પ નીપિતિ અને ભગવાન મહાવીર વચ્ચે વાતચીત થઈ કે આસા માગ્યા અતે? ક્ષણે તેમાંતો પદ્મનિપિતિનો આત્મ વિકાસ થઈ ગયો અને તેણે દિક્ષા લીધી એ ચાર શબ્દો પાછળ અનેક જન્મોની કમાણીઓ પ્રકાશિત થઈ ગઈ એવા તત્વ પ્રતપક ભગવાન હોય પછી આધ્યાત્મિક પદનો જ ન જરૂર નથી નથી પણ આજે બુદ્ધિનો અધિકાર યુગ છે શબ્દનો ઉપયોગ વિચાર છુપાવવા જ કરીએ છીએ તથી શુભ સંસ્કાર સંચય કરવો હોય તો આવા આધ્યાત્મિક પદોના પુનરાવર્તન દ્વારા વારંવાર ઉત્તમ આત્મવિચાર રટવા જોઈએ જેટલો સંસ્કાર સંચય ઉત્તમ તેટલી નૈતિક સુદ્ધીની થાપણ વધુ જેટલી નૈતિક થાપણ વધુ તેટલો આધ્યાત્મ પથ વધુ કપાયો વારંવાર આધ્યાત્મિક પદના પુનરાવર્તનથી એવી તો વિચારશુદ્ધિ પ્રકટે કે વિચારને કોઈ પણ પળે આચારમાં મુકવાની તૈયારી થઈ શકે "તીમ જ્ઞાનદશા તેજ ચારિત્ર" એ ઉપાધ્યાયજીનું સૂત્ર સાચું જ છે

ઉપાધ્યાયજીએ પિયુની પથારી પાસે જે પ્રેમ વચનો કહ્યા તે તેમ જ અગત માનસિકતા છે તેના જાહેર નોંધાણીનો રિપોર્ટ ન જ હોવો જોઈએ, વિવેચનો ન જ જોઈએ નહીં અન્યને વર્ણવવા હોશિયાર લુહાણાનો ઉપયોગ કેમ કરાય? જ્યાં સુધી વિવેચકના વ્યક્તિત્વના વિશેષ પાત્રમાંનો તલ નીચ્છી મેળ નથી સ્થપાયો ત્યાં સુધી

તેની પાસે હોશિયાર બુધજ્ઞ જ રહેશે ને તેનો નિર્ણય પણ અયોગ્ય જ ગણાય આથી આ વિવેક પણ અયોગ્ય છે છતા પૂજ્ય વ્યક્તિઓનો આશ્રય ન ... વાની ધૃષ્ટતા કોઈ ન કરી શકે તેથીજ થોડુક ઘણું જણ તેવુ લખ્યું છે કહેવાય છે જિનની ઉજ્જ્વલ ... કરી હોય કે તે શનીને ચાટે તો ચામડી ફાટી જાય આધુનિક પદ્ધતિમાય એવુ તેજ છે કે બુદ્ધિ ... છીછરાઈનેજ આવે આ પ્રયોગ ... લીલા જણુ છ ... ભગવત્ પ્રભુનુ મ્યશક્તિઓ નાથનુ ... સમાલોચક દૃષ્ટિની ... શી ... છતા ... તેવુ એ બુદ્ધિનો અર્થ હોય તો તત્ત્વજ્ઞાનની ... દૂર કરવામાંયે બુદ્ધિનો ઉપયોગ થઈ શકે છે એવુ તેના આવરતુ હેતુ તેથીજ પુરાતત્ત્વવિદ્ ... જમીનના કાણા ... જુના કોઠાર ગોપી ... આપણે પણ ઉંડા ... શીખી આધુનિક ... કૃષ્ણની ગમ લીલા ગોધી શકીએ તો ઘણુ

અહિ વિવેચનનો પ્રયત્ન નથી ... પદના ... મુદ્દા લઈ તે પર યથાશક્તિ વિચા ... કરી છ કાઈને પણ આમાથી આધ્યાત્મ ... તો આ પ્રયાસ ... ફળાય થશે બાકી આપણે માટે તો સત્પુરુષને ભ૦ મહાવીરે આપેલ ઉત્થાન બળવીર્યને પરાક્રમનો બોધ ... ઉપયોગી છે પ્રયત્નોથી ધ્યેય તરફ એકાગ્રી બનીએ ઉત્થાન અને

પરાક્રમ કરીએ સૌ કોઇના ઉત્થાનને પરાક્રમમા જો આ ક્ષુદ્ર વવેચન ઉપયોગી તો આહોભાગ્ય

આ ભા ર

પૂજ્ય આચાર્ય વિજયધર્મ સુરિજી જેવા દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાતા તેમજ અધ્યાત્મયોગી પુજ્ય ભદ્રંકર વિજયજી મહારાજ તેમજ સાહિત્ય પ્રેમી પુન્યયશો વિજયજી મહારાજની આજ્ઞાથી આ કાર્ય હાથ લીધેલુ તેઓશ્રીએ મને જે સ્વાધ્યાયની તક આપી છે તે માટે તેઓનો હુ ઋણી છુ

સતચરણરજ

વસતલાલ કાન્તિલાલ બી એ

વાચક 'જસ'ની અનુભવ વાણી

[૧]

આત્મદર્શન

[રાગ-કાફી જંગલો (પદ)]

ચેતન ! અબ મોહિ દર્શન દીજે
તુમ દર્શને શિવસુખ પામીજે, તુમ દર્શને ભવ છીજે ચેતન ! ૧
તુમ કારણ તપ-સંયમ-કિરિયા, કહો કહાંલો કીજે,
તુમ દર્શન બિનુ સબ યા જૂઠી, અંતર ચિત્ત ન ભીંજે ચેતન ! ૨
ક્રિયા મૂઢમતિ હૈ જન કોઈ, જ્ઞાન ઔરકુ પ્યારો,
મિલત ભાવ-રસ દોઉ ન ચાખે, તું દોનું તેં ન્યારો, ચેતન ! ૩
સબમેં હૈ ઔર સબમેં નાહીં, તું નટ રૂપ અકેલો,
આપ સ્વભાવે વિભાવે રમતો, તું ગુરુ અરુ તું ચેલો ચેતન ! ૪
જોગી જંગમ અતિથિ સંન્યાસી, તુજ કારને બહુ ખોજે,
તું તો સહજ શક્તિસું પ્રગટે, ચિદાનંદ કી મોજે ચેતન ! ૫
અકલ અલખ પ્રભુ તું બહુ રૂપી, તું અપની ગતિ જાને,
અગમ રૂપ આગમ અનુસારે, સેવક સુજશ બખાને ચેતન ! ૬
ચેતન અબ મોહિ દરિશન દીજે

વિવેચન

ચેતન અબ મોહિ દરિશન દીજે, "અહીંયા" અબ' શબ્દ જે વાપર્યો છે તે શબ્દ તો નાનો છે પણ બહુ મોટો ઇતિહાસ તે કહી જાય છે ચેતન હવે મને દર્શન દે એ 'હવે તો" શબ્દ દ્વારા વિરહનો જે લાંબો કાળ વ્યતીત થયો છે તેની યાદ દેવાય છે પોતાની આખી તપશ્ચર્યાપુર્વકનું સત્ય શોધન એ હવે તો" શબ્દ દ્વારા ખડું કરી દેવાય છે એકજ શબ્દમાં જાણે કે ચેતનાનો ચેતન માટેનો અખંડ અભૂખ યત્ન ચાલુ છે તે આડકતરી રીતે સુચવાયો છે તેમજ એ અબ' શબ્દ કંઈક બીજું પણ સૂચન કરે છે, એ શબ્દથી જાણવા મળે છે કે આ પદ કદાચ નિરાશાની પળોમાં પણ લખાયું હોય આટલું આટલું કર્યું હવે તો દર્શન દે જાણે કે અખંડ પુરૂષાર્થી પણ ક્યારેક પળ ભર બેસીને વિસામો ખાય છે પગ લંબા કરી માથું ગાદના થ પર ટેકવે છે ને પથ આટલો કાપ્યો છતાં રસ્તાનો છેડો કેમ આવતો નથી તેમ વિચારે છે શ્રી યશોવિજયજીની આ પદ લખતાં એ સ્થિતિ છે જાણે કે પોતાના પુરૂષાર્થ સાથે સિદ્ધિને સરખાવતાં તેઓએ કાંઈજ મેળવ્યું નથી, તેમ લાગે છે જિસસ ક્રાઈસ્ટે વધસ્થંભ પર કહેલું પિતા! પિતા! તમે મારો કેમ ત્યાગ કર્યો છે? આવો દૈવી પુરૂષ પણ બલિદાનની પહેલી ક્ષણોએ પોતાની વાણીમાં આસ્થા શ્રદ્ધા ખોઈ બેઠો નિરાશ બની ગયો જે માણસ છે તેને માણસના દુ:ખો સહેવાજ પડે છે સંસારની રીતમાં ભલે ફેરફાર હોય શ્રી યશોવિજયજી પણ આખરે મનુષ્ય હતા, ગમે તેવા અખંડ પુરૂષાર્થી હતા પરંતુ નિરાશા આવી જાય ને કહી દે આટલું આટલું શું, હવે તો દર્શન દે તપ જપ

ઝ થની ઉંડી વ્યથા કે ની ભવ્ય છે ! એ વેગી ઉગશા ફા ેટલી રમણીય છે ! "પ્રગશ" પ્રકાશ" ની એ ત્યાક્ન રા. કેટલી સુમધુર છે ! એ અ સુમા પણ કેવો આનંદ છે !

આ હવે તો' શબ્દની પાછળ જે પ્રેમીજનની ચીડ અને બળતરા હતી તેથી કાંઇ લાભ નહિ થાય એ 'પુરુષાથી' પુ. યશોવિજયજી તરત સમજી જાય છે, ને પોતાની જાત સભાળી લે છે ગુમાવેલી સ્થિરતા પછી મેળવે છે તરત સમજી જાય છે ચેતન તો નિત્યની સ્વાભાવિક દશા છે તેના વિના કાંઈ ચલવાનું નથી એટલે તરતજ પ્રેમની મહત્તાનુ શસ્ત્ર ઉપાડે છે પ્રેમ એટલે પરસ્પરના સાચા મુલ્યને ઓળખવું ચેતના ચેતનના સાચા મુલ્યને ઓળખે ત્યારથી આત્મરતિ ઉત્પન્ન થાય તે આત્મરમણતામા પરિણામે ચેતના ચેતનનું મુલ્ય સમજે છે કહે છે હે ચેતન ! તારૂ મુખ મારા તરફ વળે તો મને શિવસુખ મળે ને ભવદુ ખ ટળે ચેતન પણ ચેતનાનુ મુલ્ય સમજતો થાય ત્યારે આ મંગણીને તે સ્વીકારે બેઉના સહયોગથીજ કલ્યાણ મંદિરનું નવનિર્માણ થાય કદણ ધાતુઓ એક રસ થતી નથી બેઉ પીગળે ત્યારે એક રસ થાય, વિનવણીથી ચેતન એ પીગળે, એવી ચેતનાની શ્રધ્ધા છે, તેથી આવી વિનવણી કર્યે જાય છે પરસ્પરના મૂલ્યો ઓળખવાથી પ્રેમ બધાય છે તેથી ચેતનને પણ ચેતનાનું મૂલ્ય સમજવું જોઇએ ચેતના વિના ચેતન કેવળ શાબ્દિક કલ્પનાજ છે કે વિ પાકૃતિ જ છે માનવીના અંદરનુ ચેતન ચેતના મળવાથીજ ભગવાનરૂપે પુજાય છે ને ચેતના ચેતન મળવાથીજ સુમન બને છે, પુર્ણ બને છે પરસ્પરની આ અનિવાર્યતાજ અખંડ ઇશ્વર પ્રેમનુ રહસ્ય છે

આધ્યાત્મ રસની છેલ્લી ભુમિકાો પહોંચતા ચેતનનું મિલન

વિવેચન

ચેતન, અબ મોહિ દર્શન દીજે 'અહીયા" 'અબ" શબ્દ જે વાપર્યો છે તે શબ્દ તો નાનો ક પણ બહુ મોટો ઇતિહાસ તે કહી જાય છે ચેતન હવે મને દર્શન દે એ 'હવે તો" શબ્દ દ્વારા વિરહનો જે લાંબો કાળ વ્યતીત થયો છે તેની યા દેવે ત્યાર છે પોતાની આખી તપશ્ચર્યાપુર્વકનું સત્ય શોધન એ હવે તો' શબ્દ દ્વારા ખડુ કરી દેવાય છે એકજ શબ્દમા જાણે કે ચેતનાનો ચેતન માટેનો સ્વપ્ન પ્રચુર થઈ ચાલુ છે તે આકર્ષતરી રીતે સુચવાયો છે તેમજ એ અબ' શબ્દ કાંઈક બીજુ પણ સૂચન કરે છે એ શબ્દથી જાણવા મળે છે કે આ પ કરાય નિરાશાની પળોમાં પણ લખાયું હોય આટલુ આટલુ કર્યુ' હવે તો દર્શન દે જાણે કે અખંડ પુરુષાર્થી પણ ક્યારેક પળ ભર બેસીને વિસામો ખાય છે પગ લાબા કરી માથુ ઝાડના થડ પર ટેકવે છે ને પથ કાપતા કપાયો છતા રસ્તાનો છેડો કેમ આવતો નથી તેમ વિચારે છે શ્રી યશોવિજયજીની આ પદ લખતાં એ સ્થિતિ છે જાણે કે પોતાના પુરુષાર્થ સાથે સિદ્ધિને સરખાવતા તેઓએ કાંઈજ મેળવ્યુ નથી, તેમ લાગે છે જિસસ ક્રાઇસ્ટે વધસ્થભ પર કહેલુ પિતા! પિતા! તમે મારો કેમ ત્યાગ કર્યો છે? આવો દૈવી પુરુષ પણ બલિદાનની પહેની ક્ષણોએ પોતાની વાણીમા આસ્થા શ્રધ્ધા ખોઇ બેઠો નિરાશ બની ગયા જો માણસ છે તેને માણસના દુ ખો સહેવાજ પડે છે સ્વ'ની રીતમાં ભલે ફેરફાર હ ય શ્રી યશોવિજયજી પણ આખરે મનુષ્ય હતા ગમે તેવા અખંડ પુરુષાર્થી છતા ક્યારેક નિરાશા આવી જાય ને કહી દે આટલુ અટલુ છુ હવે તો દર્શન દે દર્શન ભ્યાન

હૃદયની ઉંડી વ્યથા કેવી ભવ્ય છે! એ ઘેરી નિરાશા પણ કેટલી રમણીય છે! 'પ્રકાશ' 'પ્રભાત' ની એ વ્યાકુળતા કેટલી સુમધુર છે! એ આંસુમાં પણ કેવો આનંદ છે!

આ હવે તો શબ્દની પાછળ જે પ્રેમીજનની ચીડ અને ભગતના હાની તેથી કંઇ લાભ નહિ થાય એ પુરાણથી પૂ. યશોવિજયજી તરત સમજી જાય છે ને પોતાની જાત સંભાળી લે છે. ગુમાવેલી સ્થિરતા પાછી મેળવે છે, તરત સમજી જાય છે ચેતન તો નિત્યની સ્વાભાવિક દશા છે તેના વિના કાંઈ ચાલવાનું નથી એટલે તરતજ પ્રેમની મૃદુતાનું શસ્ત્ર ઉપાડે છે પ્રેમ એટલે પરસ્પરના સાચા મૂલ્યને ઓળખવું ચેતના ચેતનના સાચા મૂલ્યને ઓળખે ત્યારથી આત્મરતિ ઉત્પન્ન થાય ને આત્મરમણતામાં પરિણમે. ચેતના ચેતનનું મૂલ્ય સમજે છે કહે છે હે ચેતન! તારું મુખ મારા તરફ વળે તો મને શિવસુખ મળે ને ભવદુઃખ ટળે ચેતન પણ ચેતનાનું મૂલ્ય સમજતો થાય ત્યારે આ મંગળને તે સ્વીકારે બેઉના સહયોગથીજ કલ્યાણ મંદિરનું નવનિર્માણ થાય કઠણ ધાતુઓ એક રસ થતી નથી બેઉ પીગળે ત્યારે એક રસ થાય, વિનવણીથી ચેતન ને પીગળાવે એવી ચેતનાની શ્રદ્ધા છે, તેથી આવી વિનવણી કર્યે જાય છે પરસ્પરના મૂલ્યો ઓળખવાથી પ્રેમ બંધાય છે તેથી ચેતનને પણ ચેતનાનું મૂલ્ય સમજવું જોઈએ ચેતના વિના ચેતન કેવળ શાબ્દિક કલ્પનાજ છે કે શિલ્પાકૃતિજ છે, માનવીના અંદરનું ચેતન ચેતના મળવાથીજ ભગવાનરૂપે પુજાય છે ને ચેતના ચેતન મળવાથીજ મુક્ત બને છે પૂર્ણ બને છે પરસ્પરની આ અનિવાર્યતાજ અખંડ ઈશ્વર પ્રેમનું રહસ્ય છે

આધ્યાત્મ રસની છેલ્લી ભૂમિકાએ પહોંચતા ચેતનનું મિલન

વિવેચન

ચેતન અબ મોહિ દર્શન દીજે, 'અહીંયા' 'અબ' શબ્દ જે વાપર્યો છે તે શબ્દ તો નાનો છે પણ બહુ મોટો ઇતિહાસ તે કહી જાય છે ચેતન હવે મને દર્શન દે એ "હવે તો" શબ્દ દ્વારા વિરહનો જે લાંબો માળ વ્યતીત થયો છે તેની યાદ દેવડાવાય છે પોતાની આખી તપશ્ચર્યાપુર્વકનું સત્ય શોધન એ 'હવે તો' શબ્દ દ્વારા ખડું કરી દેવાય છે એકજ શબ્દમાં જાણે કે ચેતનાનો ચેતન માટેનો અખંડ પ્રણય યતા ચાલુ છે તે આડકતરી રીતે સુચવાયો છે તેમજ 'અબ' શબ્દ કંઇક બીજું પણ સૂચન કરે છે એ શબ્દથી જાણવા મળે છે, કે આ પદ કદાચ નિરાશાની પળોમાં પણ લખાયું હોય આટલું આટલું કર્યું હવે તો દર્શન દે જાણે કે અખંડ પુરુષાર્થી પણ ક્યારેક પળ ભર બેસીને વિસામો ખાય છે પગ લંબા કરી માથું જાનુના થડ પર ટેકવે છે ને પથ આટલો કપાયો છતાં રસ્તાનો છેડો કેમ આવતો નથી તેમ વિચારે છે શ્રી યશોવિજયજીની આ પદ લખતાં એ સ્થિતિ છે જાણે કે પોતાના પુરૂષાર્થ સાથે સિદ્ધિને સરખાવતા તેઓએ કાંઇજ મેળવ્યું નથી તેમ લાગે છે જિસસ ક્રાઇસ્ટે વધસ્થંભ પર કહેલું 'પિતા! પિતા! તમે મારો કેમ ત્યાગ કર્યો છે?' આવો દેવી પુરૂષ પણ બલિદાનની પહેલી ક્ષણોએ પોતાની વાણીમાં આસ્થા શ્રદ્ધા ખોઇ બેઠો નિરાશ બની ગયા જે માણસ છે તેને માણસના દુ:ખો સહેવાજ પડે છે સહેવાની રીતમાં ભલે ફેરફાર હોય શ્રી યશોવિજયજી પણ આખરે મનુષ્ય હતા અમે તેવા અખંડ પુરૂષાર્થી છતાં યારેક નિરાશા આવી જાય ને કહી દે આટલું આટલું કર્યું, હવે તો દર્શન દે છતાં અન્

ર થની ઉડી વ્યથા કે ની ભવ્ય છે ! એ ઘેરી નિરાશા પણ કેટલી રમણીય છે ! પ્રગલ્ભ પ્રકાશ ની એ વ્યાકુળતા કેટલી સુમધુર છે ! એ આંસુમાં પણ કેવો આનંદ છે !

આ હવે તો રાત્રીની પાછળ જે પ્રેમીજનની ચીડ અને બળતરા હતી તેથી કાંઇ લાભ નહિ થાય એ પુરાવાથી પુ યશોવિજયજી તરત સમજી જાય છે, ને પોતાની જાત સભાળી લે છે. ગુમાવેલી સ્થિરતા પછી મેળવે છે, તરત સમજી જાય છે ચેતન તો નિત્યની સ્વાભાવિક દશા છે તેના વિના કાંઈ ચલવાનુ નથી એટલે તરતજ પ્રેમની મૃદુતાનુ શસ્ત્ર ઉપાડે છે પ્રેમ એટલે પરસ્પરના સાચા મુલ્યોને ઓળખવુ ચેતના ચેતનના સાચા મુલ્યને ઓળખે ત્યારથી આત્મરતિ ઉત્પન્ન થાય ને આત્મરમણતામા પરિણમે ચેતના ચેતનનું મુલ્ય સમજે છે કહે છે, હે ચેતન ! તારુ મુખ મારા તરફ વળે તો મને શિવસુખ મળે ને ભવદુ ખ ટળે ચેતન પણ ચેતનાનુ મૂલ્ય સમજતો થાય ત્યારે આ મગણીને તે સ્વીકારે બેઉના સહયોગથીજ કલ્યાણ મદિરનું નવનિર્માણ થાય કારણ ધાતુઓ એક રસ થતી નથી બેઉ પીગળે ત્યારે એક રસ થાય વિનવણીથી ચેતન એ પીગળશે એવી ચેતનાને શ્રધ્ધા છે તેથી આવી વિનવણી કરે જાય છે પરસ્પરના મૂલ્યો ઓળખવાથી પ્રેમ બધાય છે તેથી ચેતનને પણ ચેતનાનું મૂલ્ય સમજવુ જોઈએ ચેતના વિના ચેતન કેવળ શાબ્દિક કલ્પનાજ છે, કે શિલ્પાકૃતિ જ છે માનવીના અંતરનુ ચેતન ચેતના મળવાથીજ ભગવાનરૂપે પુજાય છે ને ચેતના ચેતન મળવાથીજ મુક્ત બને છે પુર્ણ બને છે પરસ્પરની આ અનિવાર્યતાજ અખંડ ઇશ્વર પ્રેમનુ રહસ્ય છે

આધ્યાત્મ રસની ઉંચી ભુમિકાએ પહોંચવા ચેતનનું મિલન

અનિવાર્ય છે એ મિલન પથે કંટક વિઘ્નો ઉભા છે બીજાઓની સાધનાનું તટસ્થભાવે પરિક્ષણ કરી પોતાના માર્ગને નિષ્કંટક કરવો એ એનું નામ જ વ્યવહારિક ડહાપણ ડહાપણ એટલે ભૂલોમાંથી પણ શીખવાની આવડત બીજાઓ ક્યાં ફસાયા ને ક્યાં થાપ ખાધી તેનું ભાન વ્યવહારિક ડહાપણનો અગત્યનો ભાગ છે શ્રી યશોવિજયજી, બીજા સાધકો પૂર્ણતાનું અભેદપદું કેમ નથી પામતા તેનું તાત્વિક અવલોકન કરે છે તેઓ કહે છે કોઈ ક્રિયામાં જ બુદ્ધિને જડ કરી રોકાઈ રહ્યો છે કોઈ જ્ઞાન પાછળ જ એની ખીલે બાંધી મૂકી રહ્યો છે આધ્યાત્મ જીવનના ટુકડે ટુકડા કરી નાખવાથી કોઈ જીવનના સાચા રસનું સર્જન કરી શકતું નથી એકલા જ્ઞાન કે એકલી ક્રિયાથી જીવનમાં જ્ઞાન માનસિક સુખોનું ઝુમખું જ રચાય છે ને એ ગુચ્ચો એવી સખ્ત પડી જાય છે કે તેને ઉકેલતા ઉકેલતા તો એમ જ લાગે છે કે એના કરતાં તો સંસારની ગુંચ સારી

જ્ઞાન ક્રિયાની નોખી નોખી જમાત ઉભી કરવાથી વિભક્ત શ્રેણી કરવાથી ધર્મ એક એવો નવો સંસાર રચે છે કે તે સંસાર આપણા સંસાર જેવો જ ક્લેશમય ને પ્રપંચી છે તે ધર્મ સંસારની પંડિતાઈ આપણા અજ્ઞાન જેટલી જ ભ્રમ અને વહેમને ઉભી કરનારી છે ને ત્યાંની મૂઢક્રિયાઓ આપણા પ્રમાદ જેટલી જ ગંધ દુર્ગંધ મારતી છે જ્ઞાન જ્ઞાનને ક્રિયાના સંયુક્ત સંયોજનથી જ મુક્તિદશા આત્મામાં ઉતારી શકાય આ એક પ્રચંડ સ્ખલન સ્થળ છે આ મોટો ફાડી ઉભેલી એક પ્રચંડ ખીણ આધ્યાત્મ માર્ગમાં છે ને તેણે ઘણા પ્રવાસીઓનો ભોગ લીધા છે શ્રી યશોવિજયજી બીજાઓના દોષો જોઈને પોતે સાચે માર્ગે છે કે નહિ તે નક્કી કરી લે છે ત્યારે જ્ઞાનદૃષ્ટિ સાથે મેળ બેસાડી ધર્મને વ્યવહારિક સ્વરૂપ આપે છે ચેતન મિલન ઝંખ। વિરહાતુર યશોવિજયજી માત્ર

આવેશને ઉમા માગ નથી. ને ધીર મજીતાંરી ખાણોનાં ભારના સમજી વાળના મર્મોનું તત્ત્વ નીરીક્ષણ કર છે અને તેથીજ તેમના પુરાય સ્ખલન પામતો નથી.

એક બીજો પણ દોષ તેગા બીજા સાધકોમાં જુએ છે આ કંઈ બીજાની નિંદારૂપે નથી દોષ જણાય પણ સત્ય શોધનના અભ્યાસને ઓળખવાનો સ્વાધ્યાય કરવ છે શ્રી યશોવિજયજી વિચારે છે કે યોગના પથ વિવિધ છે સાધકો પણ પુષ્કળ છે પણ કોઈક ઉંધી દિશામાં ઉંધે રસ્તે જ દોડે છે, કોઈક ગુરૂઆર્ય જ્યાંને ગોળ ગોળ ચક્કરજ માર્યા કરે છે કોઈક થોડે ઉંચે જઈ ઉ માગમાં નીચે ગબડી મુકે છે કોઈક અડધે રસ્તે જઈ ધરતીનો સા સભળાતા પાછા આવે છે બનાવની સાર । રૂપી ફળી અમારે ચીમળાઈ જાય છે આનું કારણું શું ? જવાબ સાધક જ્યારે "શા માટે ?' 'શા માટે ?' એમ પૂછે છે ત્યારે વ્યવહારિક તત્ત્વજ્ઞાન ત્યાર જ જોઈએ બનાવ શો કેળવણી વિર લખતા કહે છે 'આજની શિક્ષણ પધ્ધતિ તે Faurd છળ કપટ છે શિક્ષકોને જ્યારે બાળકો પ્રશ્ન પુછતા બંધ મ ડશે અને શું ?' શું ?' ને બદલે 'શા માટે' 'શા માટે પુછવા માં શે ત્યાર સાચી કેળવણીનો જ મ થશે." સાચા તત્ત્વજ્ઞાનનો જન્મ પણ 'શા માટે ?" શા માટે ? પુછવાથીજ થશે શ્રી યશોવિજયજી પણ આવા બધા સાધકોની કરુણ વિફળતા 'શા માટે ?' પુછે છે ને તેમનો જવાબ મળે છે એ જવાબ બીજા સાધકોના દોષ બતાવે છે તે દોષ કહે છે કે ઈશ્વર સહજ શક્તિથી જાગે છે તેનું અન્ય સાધકોને ભાન નથી ચિદાનંદની મોજલહેર પ્રગટે છે, તેનું તેઓને ભાન નથી સહજ શક્તિ એને આત્મિક સ્થિરતા, રાગદ્વેષના અવરોધક સમાર દીના થતા કે સહજ સ્વરૂપનો

ઝાંખો પ્રકાશ ફેંકવા માંડ્યો આ સમજવા થોડુંક ચૈતન્ય વિકાસ માટે વિચારવું જરૂરી છે

પ્રત્યેક ચૈતન્યમય પદાર્થનો વિકાસ થવોજ જોઈએ વિકાસ તેજ તેની સ્વાભાવિક દશા છે આથીજ પ્રત્યેક વિચારક પાસે સૌથી અગત્યનો પ્રશ્ન આજે દેશોન્નતિ કે સમાજોધ્ધાર કરતાંય સ્વવિકાસનો છે શારીરિક વિકાસ માટે મલ્લશાળા ઠેકાણે ઠેકાણે છે ઇંદ્રિયો અને બુધ્ધિના વિકાસ માટે વિદ્યાભુવનો ઉભા થયા છે તે રીતેજ ચિત્તના વિકાસ માટે ગુરૂકુળ વિદ્યાપીઠો પ્રાચિન કાળમા હતા ઉદાહરણ ગુરૂઆશ્રમ 'શાકુંતલ' નો કણ્વઋષી આશ્રમ અને કૃષ્ણ સુદામાનો સાંદીપની ઋષિનો આશ્રમ આપણને એ સત્ય સમજાવે છે કે ચિત્તનો વિકાસ આમ ગુરૂકુળ વિદ્યાપીઠોમા ઠીક ઠીક થતો આપણે જોયુ કે શરીર ઇંદ્રિય બુધ્ધિ ને ચિત્તના વિકાસમા બહારના તત્વો અગ્રસ્થાન પામ્યા છે, પણ આ બધા શરીર, ઇંદ્રિયો, બુધ્ધિ અને ચિત્તના વિકાસનો સરવાળો કરીએ તો પણ જીવનનો વિકાસ પુરો થતો નથી. એક ખુબ અગત્યનું રહી જાય છે તે એ છે કે આત્માનો વિકાસ એ વિકાસ જાતેજ કરવાનો છે કોઈ ગુરૂ કે વિદ્યાપીઠ કરાવી શકતું નથી ત્યાં ગુરૂને શાસ્ત્રમાં Signpost જેવા રસ્તો ચીંધતા પાટિયા જેવા કહ્યા છે તે દિશા સુચન કરે પણ ગતિ ન કરાવી આપે આથીજ કઠોપનિષદમાં આત્માને સ્વયં જ્યોતિ કહ્યો છે તેમજ મહા બુધ્ધ પણ અંત સમયે અંતેવાસીઓને ભલામણ કરે છે **આત્માજ આત્માનું શરણ છે, આત્માજ આત્માનો દીપક છે,** એમ કહે છે વિકાસને માર્ગે જીવ એકલોજ આગળ ચાલશે સમૂહ ભાવનાનો આજે તો એટલો વિકાસ થયો છે કે ગરજ મહાજન પણ ગરીબ બન્યા અને મહાન ઉદ્યોગપતિના સહકારથી ચલાવવાના સ્વપ્નો

સેવાર કે પગ આવી સમૂહભાવના આત્મવિમસમા મ્હ મમ નથી આવતી ત્યાં તો એમ્ત્વ ભાવનાજ નાગુ પડે છે જીવે આનાજ આગળ વધવાનુ છે માનવીએ માન પોતા પ જ વિશ્વાસ રાખી પ્રસ્થાન યાના આરભવાની ક વિમસપથ પરની તની આ મ્લ ભાવના બર્નાડ શો જેમ કરે છે એટલી દ થ કેન ક કે

"I belong to my self and no to one else Keep your distance"

અથ – (સસારના પાથેનિ) તમે સર્વે દુર રહો મારૂ મા સ્થાન માત્ર મારા પોતાનામાજ છ

વિ કાસમા એજ સયો યા રાખવાના હોય , તેમાનુ આ પહેલુ સત્ય થયુ ક સૌએ પોતાની મેળેજ પોતાનો વિમસ સાધનો છે બીજુ સત્ય એ કે વિમસ અહીંનુ ' સત્ર તો નાથી યા ' જે જે ાર છે તેમા સમાઇ ક અહીંનો વિનાન અર જ ત્યાં નુ સર્જન આ બે સત્યો જાણે છે તે વિમાસનુ તત્વ જ્ઞાન સમજે છે આ રીતે વિમાસ કરતા કરતા સહ ર ટમિ પ્રગટે ક વિમસનુ આ તત્વજ્ઞાન સમજવાથી ચૈતન્ય મહાર રતિરૂપ કમ પ્રકટે છ તેની અસ્પષ્ટ ઝાખી કાય થાય

જેટને અંશે રાગ દ્વેષનુ વિષ ઓછુ થયુ તેને અ શે આત્માની સ્વાભાવિક સ્થિતિ આવિર્ભાવ પામે, જેટલે અ શે અ ીનો સ ૧ધ ધુગી 'ત્યાં જો ાય તેટલે અંશે ચેતન જન્મે અહી સત્ય રહે અને ત્યાં પ્રુગતા થાય અને ચેતન મળે

ચેતનનો મેળાપ થયો છે કે નહી તેની પરીક્ષા કોઇ મનુષ્યમા

કરવી હોય તો જોવુ કે તેમના ચિદાન ની મોજ છે કે નહિ જેટલે અંશે માણસ આનંદનો સમહ બને છે તેને અંશે ઇશ્વર તેને મળ્યો સમજવો કવિવર ટાગોર તેના "Man" પુસ્તકમાં લખે છે કે "Gladness is the criterion of union ચિદાનંદ તે મિલનની પરીક્ષા છે કેટલા વર્ષ આરમિષ ઉપવાસ કર્યા અને કેટને દહેરે નાળિયેર ચોખા ચઢાવ્યા તેથી ઇશ્વરની કેટની નજીક ગયા તે નક્કી થતુ નથી એ તપસ્યા અને એ ભક્તિ કેટને અંશે તમારામાં ચિદાનંદ પ્રગટાવી જાય છે કેટલા અંશે આત્મિક પ્રસન્નતા પ્રગટાવી રહી છે તેજ ચેતન મિલાપ કેટલો થશે તે નક્કી કરશે આથીજ આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે–' ચિત્ત પ્રસન્નેરે તે પૂજન ફળ કહ્યું" ચિત્ત પ્રસન્નતા તે પુજનનું ફળ છે ચેતન મેળાપથી કાંઈ ઘરના નળિયા સોનાના બનતા નથી કે ઘરના ચુનામાથી નવનિધિ પ્રગટ નથી પણ માનસ ક્ષિતિજને ભુકાડી દેતી પ્રચંડ ચિદાનંદની ઊર્મિ ઉછળે છે, ને ચારકોર પ્રસન્નતા થઇ રહે છે ચૈતન્ય સ્પર્શનું બીજુ નામજ ચિદાનંદ છે એ **રસાના રસતમ** – રસોના પણ સાચો રસ માધુર્ય–સાગર આત્માનો સ્પર્શ થતા જડ પત્થરમા પણ જીવન માધુર્ય ઉભરાય છે એ ચૈતન્ય સ્પર્શ વગર તપ સયમને ક્રિયા ક્યાં સુધી ભર્યા કરવી? બોજનો વેઠ ક્યા સુધી કરવો? ખ્યેચરિના સાધના શા કામની? શબપર હીરા મોતીના ઘરેણા મુકવાથી શો ફાયદો? ઇજીપ્તમાં ફેરોહા–મરી જતો ત્યારે તેની સાથે તેની દાસી અને કુંભ પરિવારને દાટવામાં આવતો કેવી મુખાઇ! આપણે પણ મૃત આત્માનેજ આ પુજાનો દીવોને સુગંધિ ધુપસળી ચડાવીએ છીએ એ ઉત્સવ સ મરોથી મૃત આત્માને જીવતો કરવો જોઇએ અનાત્મ પદાર્થોની આ માયાની પકડને ઢીલી જોઇએ આત્માોજ સારથી કરી જીવનનો રથ

દુરપ્રેરમા લઈ જવો જોઇએ તેથીજ કૃષ્ણે અર્જુનનો રથ હાંકો તો બધી સાધના-ક્રિયામાં આત્મા મુખ્ય જોઇએ અનાત્મ વિચારણાથી જીવન પ્રવાહ રૂવાઇને સડવા માંડયો છે તેને ગતિ મળે ત્યારે ધમ આચર્યો કહેવાય આત્માનો વિચાર બધ કરો ને સસાર શરૂ થયો સસારનો વિચાર બધ કરો ને આત્માનુ જીવન શરૂ થયુ એક પરસ્પર વિરૂદ્ધ સ્વરૂપો છે શ્રી યશોવિજયજીએ નિશ્ચયના લક્ષ્ય વિના ક્રિયા કરનાર ધમી વર્ગ આમે આ પુ તો બળવો પોકાર્યો કે તપ સયમ ક્રિયા પુજાજ નાની અને તુચ્છ વસ્તુ છે જો આત્માને અનુલક્ષીને ન હોય એ બધી આત્મદેવની પએ વી ઝની પરિચારિકાઓ છે ગાણુ છે આત્માને ન્હાનો ન કરો સહન કરીને મોટો કરો તે તે તપ સયમ ક્રિયાનો તેમા ઉપયોગ કરો આ ક્રાતિમર-વચનો છે કદાચ તે જમાનો રૂઢીચુસ્ત વર્ગ આ સાભળી ક્રોધથી લાલચોળ આંખોએ ભાવા ચગાવતો હો તોર કોણુ જાણે ? શ્રીયશોવિજયજીએ આત્માની સર્વોપરિતા સ્થાપી ધમનુ સર્વોચ્ચ સ્વરૂપ અનુભવ વાણીથી કહ્યુ છે

વિજ્ઞાનની બધી શોધોનો પ્રયોગશાળામા કાચના વાસણમાં રસાયણ મિશ્રણથી થાય છે જેમ્સ વોટ અડધો કનાક કીટલીનુ ઢાંકણુ ઉઘાડવાસ કરે ને રેલ્વે એ જીન શોધી નાખ્તો કેવળ બુધ્ધિના મનમોજ વૈજ્ઞાનિક શોધમા અમરત્વનો ભગ ભજવે છે પણ ચેતન મેળવવાની આધ્યાત્મિક શોધ કરવા માટે તો શરીર બુધ્ધિ અને ચિત્તના વસ્ત્રો ઉતારી નાંખી દેવા પડે છે તો જ આ માની શીતળ લહરીનો પુણ્ય સ્પર્શ થાય સ્વાનુભવની શોધ માટે તો શરીરનુ મમત્વ બુધ્ધિનુ ચાતુર્ય અને ચિત્તના સસ્કારો-ટુકડમાં અહને તપની પ્રચડ ભઠ્ઠીમાં ઓગાળવુ પડશે આથી લાખો વૈજ્ઞાનિક શોધોના

કકરતાય એ આધ્યાત્મિક શોધ વધુ કિંમતીને દુર્લભ છે આધ્યાત્મિ શોધ એટલે ચેતનનો મેળાપ આ ૫ આધ્યાત્મિક શોધના એક ભાગ રૂપજ છે તે ૫ મા તાનિક શોધ પાછળ હોય છે એથી એ અનેક ઘણી એકાગ્ર સાધનાતે સત્યની શોધમાં જણાવાઇ છે

જીવન એટલે અકસ્માતોનુ સગ્રહાલય જીવનમાં પ્રવેશો એટલે ચારે બાજુ અકસ્માતો અકસ્માતોજ દેખાશે જીવનમા કયા પટોપ ચવા ધારીએ છીએ ને કયા પહોચી જઇએ છીએ વિચાર ઓફ વેક ફી." જેવા પુસ્તકના કર્તા ગોલ્ડ સ્મીથને વાચકાપનુ શિક્ષણ લેવુ હતુ તે મન્યો તે એક કવિ હિટલરને ચિત્રકાર અને નેપોલિયનને આદિત્યગર બનવુ હતુ, પણ બને ખની સરસુખત્યાર બન્યા જીવન એવે પ્રારબ્ધના ખેલ અણધાર્યા અકસ્માતોનુ આશ્રયજ જીવનનો રસ છે પણ આધ્યાત્મિક દુનિયામાં આકસ્માતો જેવુ કશુજ નથી. ચેતનનુ દર્શન અને શોધ અકસ્માતોથી નથી થતી જેટલી વધુ તપશ્ચા અને જેટલો વધુ આ મ ભોગ, જેટલુ વધુસ્વાપણુ એની આત્માનુ ભવની શામ્યના વધારે ત્યા તો અકસ્માતોનની ચોક્કસાઇથીજ મર્ય ચાલે બધુજ વાનાનિક નિયમ પુર્વક કરોજ અકસ્માત નથી. જેટલી સાધના ઉગ્ર તેની સિદ્ધિ વધુ જ હી એ એમજ વૈજ્ઞાનિક નિયમ ત્યાં છે ચેતન અકસ્માતથી નથી મળતો તીવ્ર અને શુદ્ધ પુરુષાર્થથીજ મળે છે સતામડ૫ નીચે ગીસાઇ રાધા સુધ જાય અને ટોચ આનીને મનાવે એ બધુ મનમાજ ગોઠવે અહીં તો તે ઉલ્લાનો / કોઈ જગાડવાનુ નથી જીવનમા પુરૂષાથજ સત્ય છે એટલુ બધુ સત્ય કે પ્રારબ્ધ એ અસત્ય થઇ પડે છે

આ વિવેચનમા નિશ્ચય તેમજ ઉપાદાન તરફ જે વધુ એક

આરોપ છે તે ક્રિયાની વ્યવહારતા તથા તેમ નિમિત્તોના મેળની પણ ઉપાદાન તરફ દષ્ટિની ખામી નિવારણ કરવા માટેજ છે પરંતુ વ્યવહાર-ક્રિયા કે નિમિત્તની કશી જરૂરજ નથી એવું લેશ પણ સમજવાનું નથી. ધર્મના પ્રારંભ કાળમાં તો આરોપથી જણના આરોપથી પણ અમુક ઉત્તરની આશા છે પરંતુ એ આરોપમાંથી ઉત્તરોત્તર ક્રમિક વિકાસ થવું જ, અહિર્મુખપણું ટળે અને અંતર્મુખપણું આવે એ ખાસ ધ્યાન રાખવાનું આવશ્યક આ વિવેચનમાં મુખ્ય છે વાત એમના એના નીચે ક્રમયોગને અને ઉપાદાનના ખાના તરફ નિમિત્તને તરછોડવાની જરા પણ વાત નથી, જ્ઞાન અને ક્રિયા વ્યવહાર અને નિશ્ચય ઉપાદાન, અને નિમિત્ત એ તો એક રથના બે ચક્ર સમાન છે તેમાં એક્ય ચક્ર ગૌણ નથી. પોતાની કક્ષામાં બન્ને મુખ્ય જ છે અને તે પ્રમાણે પ્રતીત થાય તેજ અરસપરસ દષ્ટ સ્થાને પરોવાઈ છે હવે પછીના પદોના-વિવેચનમાં પણ વાચકે આ વાતને ખાસ લક્ષમાં રાખે

૫૬ [૨]

પ્રભુનું સાચું ધ્યાન

પરમ પ્રભુ સબજન શબ્દ ધ્યાવે,
જબ લગ અંતર-ભરમ ન ભાજે, તબલગ કોઉ ન પાવે,
પરમ પ્રભુ સબજન શબ્દે ધ્યાવે,—૧
સકલ અંશ દેખે જગ જોગી, જો ખિનુ સમતા આવે,
મમતા અ ... પાકો, ચિત્ત ચિહ્નુ ઓરે

સહજ શક્તિ અરૂ ભક્તિ ગુરૂકી, જો ચિત્ત જોગ જગાવે,
ગુન પર્યાય દ્રવ્યસુ અપને, તો લય કોઉ લગાવે,–પ–૩

પઠત* પુરાન વેદ અરૂ ગીતા મૂરખ અર્થ ન ભાવે,
ઇત ઉત ફિરત ગહત રસ નાહી, જ્યો પશુ ચર્વિતચાવે–પ–૪

પુદ્ગલસે ન્યારો પ્રભુ મેરો પુદ્ગલ આપ છિપાવે,
ઉનસે અંતર નાહી હમારે અબ કહા ભાગો જાવે,–પ–૫

અકલ અલખ અજ અજર નિરંજન, સો પ્રભુ સહજ સુહાવે,
અંતરયામી પૂરન પ્રગટાયો, સેવક જસ ગુન ગાવે–પ–૬

વિવેચન

'પ્રભુ' 'પ્રભુ' શાબ્દિક રૂપ સૌ પૂજે છે પ્રભુ શબ્દની વપરાશ સૌ કોઇ પુરજોશથી કરે છે પણ જીવનના તળિયેથી તે ટોચ સુધી જે અંધાર પડેલો છે તે પરિસ્થિતિમા કશુ પરિવર્તન થતુ નથી. એ યાંત્રિક જાપથી જીવનની દુર્દશા સુધરતી નથી માનવી કે ઇશ્વર વચ્ચેનો કશો નક્કર સબંધ નિર્જીવ શબ્દોચ્ચારથી બંધાતો નથી ઇશ્વર માત્ર મુખમા શબ્દોથી ખરીદાતો નથી મોહના જીવવાથી ઇશ્વર રીઝાય છે સંસારનુ અસ્તિત્વ જુદુ થાય ત્યારે ઇશ્વર જીવનમા સત્ય રૂપે પ્રવેશે છે જ્યાં સુધી માનવી પાસે અનિયંત્રિત અહંમર છે વિગતની વાસના લગાવો પોતાના સ્વરૂપ ધર્મમા ભેળવી દેવાની શુભેચ્છા પ્યાર છે ત્યાં સુધી

સંસારિક પદાર્થોમાં આગપણાનો ભાન માનવીના અંતરમાં જ્યાંસુધી ભરેલો હોય છે ત્યાં સુધી અગમ્ય શક્તિની વાત કેમ. અજ્ઞાન રૂપે ગોમને માળી ઇશ્વર જાપની ક્રિયા જે તે દ્વારા કંઇ હૈડા હલાવવાની ક્રિયાજ બની રહે છે તેની ક્રિયા નહિ અગર જાપથી ઇશ્વરના શાન્તિ કે સ્ટસુની સભ્યતા વર્તી શકાય. મનની સ્થિર ભાવના ન બને ઇશ્વ શબ્દ પણ ગાની જમર્દનો મહાવિભૂતિનુ મગન સ્વરૂપ ન પર્શાવ

'પ્રભુ' પ્રભુ એવી રીતે જાપ કરવાથી કે જે અંતરના મમભાગમાં જે તેજસ્રોત છુપાયો છે તે આવની આભા પ્રગટાવે ત્યાં લાગે ને ચિત્તપ્રદેશને લીનો ને મનોહર બનાવે ત્યાં સુધી મમતાથી નાસી છૂટીને સમતામાં જઇ મળાતું નથી, ત્યાં સુધી અને ધાર્મિક ગ્રંથનો જીવનના પ્રભાતને ન ઉજાળી શક્યા નથી. પ્રતિનો અંધકાર એોછો કરી શકાતા નથી ઇશ્વર ભાગ્યજ પ્રગટ નથી એ તો જીવની જાગતી વિરાટ શક્તિ છે ઇશ્વર દર્શન ન થતું નથી આપણે ઇશ્વરનુ સ્મરણ કરીએ પણ નિર્મળ તેથી જ થતું. સાગર એમ મલિન સંસ્કાર પાળી શકાય નથી તે પ્રગટ થઇ શકતો નથી તેથીજ ઇશ્વરનુ સ્મિત આપણા જીવનના પ્રત્યેક વિભુમ કરી શકતુ નથી તેની આખનો ઉજાશ પ્રકટન કરી શકતું નથી વૈરાગ્યભૂમિ સમા તેના વૃક્ષ છાયામાં આપણે જમાવ શકતા નથી મમતા ને ઘગડી સમતાને વધુ ભીની કરી દેતી આની ભક્તિ જે બીજી બધી ભક્તિ તે લાગણીહીન વેરાપણું છે આળસમાં ભને કાનાવેલાં શા દો શોભે પણ એોછે મનમાં તેમ ખોર તો તેની માનસિક અસ્થિરતા ગણાય ચચળભક્તિ શરણાન માટે ખરી તો સમતાની આરાધના તેજ સાચી ભક્તિ બને છે અને

આરાધના તેજ ભગવાનની આશાતના બને છે, મમતાનો ત્યાગ કરવો જેને જે કંઇ આજ સુધી વિચારના અને આચરતા આવ્યા છીએ તેનો ત્યાગ કરવો મમતાનું મરણ થવું એટલે નરીજ દુનિયા મરવું મરવું એક દુનિયામાંથી બીજી દુનિયામાં જવા કેટને પુરાણ જો એ તે સમજી શકાય છે જે આ દુનિયામાં છે, તે નવી સૃષ્ટિમાં મુકત નથી જે વસ્તુ મહાન આનંદીશ કાવિ રચયુ થી ચીટલ તેની "હર ઘર પ્રભુ નથી" કવિતામાં જણાવી તેમાં ગમે છે ' Where there is nothing there is God.' અર્થ જ્યાં કશુંજ રહેતું નથી ત્યાં ઇશ્વર રહે છે જીવનમાંથી મમતા કાઢી નાખતા એટલે આપણી દ્રષ્ટિએ કશું રહેતુ નથી મહાશૂન્ય વિરાટ પોતાનું રહે ત્યાંજ ઇશ્વર પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થઈ તે મુસ્લિમ ખ્રીસ્ત રાબિયાએ જણાવતા કહેલુ છે કે શેના મારના ભયથી ગુનામીમાંથી નાસી છુટવા હું ભાગી રસ્તામાં ખાડામાં હું પડી અને મારો હાથ ભાગી ગયો પાછળ કેર લોકો જંગલી માણસો શોધતા આવતા હતા, તે વખતે મારી પાસે મારૂ જોનાર એવું કશુંજ રહ્યું નથી-ને બીજીજ ક્ષણે જે સદા મારી પાસે મારો થઇને રહ્યો છે તે ઇશ્વર મને મળી આવ્યો" સંપૂર્ણજ આ અર્થમાં પૂર્ણતા પામે છે આ દુનિયાનો આપણી માનસિક વિચાર સૃષ્ટિમાંથી નાશ કરી નાખવો જોઇએ મનના વિચારમાંથી જડસૃષ્ટિને બહાર કાઢી ચૈતન્ય દેવની પ્રતિષ્ઠા કરવી જોઇએ તેજ ઇશ્વરની સાચી આરાધના છે

મમતાનું મૂળ પરરૂપ દર્શનમાં છે સમતાનું મૂળ યથાર્થ સ્વરૂપ સ્વદર્શનમાં છે પરરૂપ દર્શન એ જુદી સમજણ છે ને તેનો રખ્યા રત્નસિંધુના અક્ષર નિધિને-કીમતી પરવાળા છોડી સુમ પદાર્થનો કરે છે, સમતા સ્થિત રાજહવેલીના ઉંચા ઝરૂખા છોડી

સમતાનમા રાખની ગતીઓ પર બેમે છે સમતાની ચિતા ભર અો શોકથી ગીતાનો ભાગેની ટીકૈ લઈ ફરતો શ્રીસિદ્ધર્ષિએ વણ્ રત નિપુણ્યક દરિ I મમતાવાળા છે, સમતાવાન નેમચંદ્રાચાર્યના વીતરાગ સ્તોત્રનુ આશ્રય તત્ત્વ છે પણ સન્નિધિનો વારસ જ મમતા આ મસ્થિરતા છે સ્વ ાં મમતા છે, સ વિજ્ઞમ યોજ નુ આ ગી ઈન્દ્રમ છે સર્વ તપસ્યાઓના ફલ બાગથી ઉગતી ઉત્તમુદ્રિ ક સર્વ જ્ઞાનના શિરોમણિ પ્રકાશન Cજ્ઞ, ભક્તિ ક મત્ર ાએ પ્રસન્નતે સમૃદ્ધિ સર્વ સમભાવ છે હ્દાવેર ના ાસા-સમતા છે સર્વ ધર્મો તેના વિના ગ્રામ અને ભુમો નિદાન બને સર્વ તત્ત્વજ્ઞાન તેના વિના માયાના ભાર મને અને જીવનની હાની બને

મમતાએ આત્મામાંથી મટે મ્હોટું જીવન ગ્યું છે દુર્ગા મુસાફર માત્ર માર્ગમાં અપ્રમિત વેગે આખ મીચીને દોડ્યા કરવા જ નહિ, પણ ચારેકોર નજર કેરવે છે, માર્ગના વિઘ્નોની જાળી ચાંખી રહે છે જેવાનું હિત ધ્યાનમા રાખીનેજ નવુ પગલુ મુકે ત્યારે જ મુસાફરે પોતાના પ્રવાસની સફાળની ગ્યાપી સ્વાર છે તેથી હાસે કે પ્રગતાની બાદી રમત સમાન આવૃત્તિ અને પુરુષાર્થના અભુ ભગતી તે માર્ગના અવરોધ તત્ત્વને દુર કરીને પ્રગતિમાન કરશે આધ્યાત્મપથના મુસાફરે પણ આજ રીતનું ધ્યાન રાખવાનું છે શાસ્ત્રના વચનો ઉપરી ક્રિયાનો અતિરેક ધાર ૈેવ ાળ માં તેને રાખી નહિ પણ પોતાની પવિત્ર બુદ્ધિએ જીવનની ર ન યોજનાથી ઘડવાની છે ને તેમાં શાસ્ત્રયુક્ત ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોના વિવેકપુરઃક ઉપયોગ કરવાનો છે આ પવિત્ર બુદ્ધિનો જ ઉપયોગ ન્યાં મમતાથી વિઘ્ન રૂપ તત્ત્વ દેખાશે તેજ સૌથી મોટ

વિઘ્ન લાગશે મમતા એ અંતરની મોહદશા છે સમતા ઉજળી તત્ત્વની અમૃતમય દશા છે અંતરની ઉઘ ઉઘાડી પ શે સૂત આ જગમા ધર્મક્રિયા સમાપ્ત કરવાને બદલે પાપના બીજનો નાશ કરવાની જરૂર છે

વ૮ પુરાણ ગીતા જેવા અધ્યાત્મગ્રંથો તો ઘણા વાચ્યા ચાવેલુ ફરી ચવાયુ તાત્વિક મીમાંસા ઘણી થઇ, બુદ્ધિના શસ્ત્રથી વસ્તુઓના કૂકડેકૂકડા કર્યા કે સૂક્ષ્મમતરોના ચુરેચુરા કર્યા, છતાં પાપ-આચરણથી તેની અંતરની નગ્નતા ઢકાઈ નહિ વધુ ગર્વિષ્ઠને ગાન થઇ જેમ ખિલાડી ધરોળી પર તાટકી પડે તેમ શાસ્ત્ર પર તૂટી પડતો પણ શાસનના હાર્દ સુધી તેનો હાથ ન પહોંચ્યો પાણી સરોવરના જગતમાથી તે બહાર ન લાવી શક્યો શાસ્ત્રના ગાભારમા જે જ્ઞાનનો દીવો બળતો હતો ત્યાં તેનો હાથ ન પહોચી શક્યો કારણ કે તેને હાથજ હોતો મર્યાગ આવડયો ન્હોતો જ્ઞાનનો દીપક દેહ કર્મયોગના સરોવરમા ન્હાય છે ત્યારે તે અંતરના જીવનદેવતાને રીઝાવે છે જ્ઞાન સાથે કર્મ જોડાતા એક એવી અપૂર્વ શક્તિ જન્મે છે જે પહાડોના શિખરો તોડી શકે અને સમુદ્રના તળિયા ડહોળી શકે છે કે એક અટ્ટહાસ્યથી આકાશનું મૌન છોડાવે છે અને એક આંસુથી સુકી ધરતીમાં ઝરણાનુ કિલકિલાટ ભર્યું હાસ્ય રેલાવે છે જ્ઞાનક્રિયાના સંયુક્ત બળથી જગત ઉતાવ છે જ્ઞાન સાચા અર્થમા જ્ઞાન બને છે ને કર્મ સાચા અર્થમા કર્મ બને છે ત્યારે એ બે જ્ઞાનને કર્મ વચ્ચે કશો ભેદ રહેતો નથી બન્ને આત્મસમાધિના સિક્કાની જ બે બાજુ જ બને છે

પોતાની સ્વરૂપ શક્તિ વિકાશીલ કેમ બને ? જ્ઞાનનું

ક્રિયામાં સ્વરૂપ કેવી રીતે પ્રગટે? સમતા કેમ જાગે? સ્વભાવના કે ક્રમશઃ સમતાને જીવન વ્યાપી કેમ બનાવાય? સ્વપ્રયત્નોને ઉદ્ધારની નૈતિક સહાયથી સ્વરૂપ પ્રાગટ્ય થાય બને છે એ સ્વપ્રયત્નો સહજ શક્તિ રૂપે હોય આત્મામાંથી તે જાગતા ઉઠવા જોઈએ ઊભા થવા જોઈએ આમાં આગળ ... બેઠો થાય ને કામે લાગે એ સહજ શક્તિ છે તેમાં જે ... સંપૂર્ણ દેખી શકે છે તેવા સ્વાનુભવમગ્ન ગુરુની દેખરેખ હોય પછી શા વ્યગ્રતામાં સ્થિરતા આવતાં કેટલી વાર? સમતા જાગતાં કેટલી વાર? ગુરુમાર્ગ માર્ગદર્શક પાણી છે જેને આસાનું પોતે જે બેટનું સુગંધી મિલનું થાય તો પણ ... અને શાસન સ્થપિત થાય પણ સ્વલ્પમાં પ્રવેશનું તે નૈતિક સાધનની પરાગપ્રા છે કારણ કે ત્યાં જનાર કદાપિ પાછા ફરતા નથી એક ઘર ભાગવાથી જ બીજું ઘર ઉભરે છે આથી જ કબીર સાહેબ,' ઘર બાળ ઘર ઉભરે અગમના કિનારે પહોંચવા આ કિનારો સદા માટે છોડવો પડતો પોતાની જાતની સર્વથા નાબૂદી—વિલીનીકરણ જોઈએ વિશ્વના ઇતિહાસમાં સ્વની નાબૂદી તેજ સૌથી મોટું સાહસ ને પરાક્રમ છે જ્યારે પાછા ફરવાનું મન થાય તે જ 'પર' છે જ્યાં પહોંચ્યા પછી કદી પાછા ફરવાનું મન ન થાય તે 'સ્વ' છે કારણ મન ત્યાં 'સ્વ'માં પોતાપણાનો ભાર અનુભવે છે

જ્ઞાનના સીમાડામાં એકજ પત્ર અંદર પણ લાકે એની મેળેજ એ સ્વયંસિદ્ધ સત્ય સમજાશે કે પુદ્ગલ ને ચૈતન્ય એ માત્ર ભાષાનાજ જુદા જુદા શબ્દો નથી પણ બંને નામો બે સ્પષ્ટપણે તદ્દન વિલક્ષણ વસ્તુઓને ઓળખવાના ઉપાય છે બે તત્ત્વ—એટલું નિશ્ચિતપણે છે કે પુદ્ગલ નામથી જીવનના તમામ અનિષ્ટો શોક સંતાપ અને

હું ખદર્શોની દીર્ઘ પરંપરા યાદ આવે છે ચૈતન્ય શબ્દથી સુખશાંતિ સમૃધ્ધિ જેવી જીવનની સુદરતાનો સંચય યાદ આવે છે જે આપુદ્ગલ ને ચૈતન્ય જુદાઇ ને અનુભવ દ્રષ્ટિથી અપનાવે છે તેનો પ્રવાસ પૂરો થયો છે તેની ભય મુઝવણો અને અગવડો દૂર થઇ છે કારણ તેની માનસ ષ્ટિ સત્યના હાર્દ સુધી પ્રચંડ વેગે ધસી જાય છે એ ભેદજ્ઞાન સમજવા સવ ધર્મોના સર્વ શાસ્ત્રો કયારેક ઓછા પડે છે ને કયારેક અનુભવના એકાદ પગલાથીયે તે ભેદબુદ્ધિ પ્રકટ થાય છે સમતાની અડધે ક્ષણથી એ પુદ્ગલ અને ચૈતન્યનો વિભાગભેદ સ્પષ્ટ થઇ જાય છે

શ્રી યશોવિજયજી લખે છે હું હસે અંત નાહિ હમારી અબ કહો ભાગો જાવે ઇશ્વરની કેટલી નિકટતા જર્મન ફિલસૂફ એકહાર્ટે લખેલું કે "He is nearer to me than I am to my self" એટલે કે ઇશ્વર મારાથી એટલો નજીક છે કે એટલો બધો નજીક તો હું પણ મારાથી નથી' જ્ઞાની અખો પણ લખે છે 'હિંડતા લાગે હરિને હાથ' ઇશ્વર એટલો નજીક થઇ ગયો છે કે હાલતા હાલતાય તેને હાથ લાગી જાય છે કબીરને કોઇએ ઇશ્વર પ્રાપ્તિનો માર્ગ પૂછયો ત્યારે તેણે કહેલું કે—

'દૂર હય તો પથિક હાથ
દૂર નહિ તો પથિક નાહિ

દૂરત્વ છે તો માર્ગ હોય, ઇશ્વર અને મારામાં દૂરત્વ નથી તો માર્ગની પશ્ચાતજ રહી ' ઇશ્વનું આટલું નીકટપણું જ્યારે અનુભવની વાણીમાં સાંભળવા મળે છે ત્યારે એમ થાય છે કે અધ્યાત્મ

પથ્થર જેવા કે દુનિયાની ચાલ જૂઠી છે તથા હોડ ઉપર હોડ
છે ધર્મના જગતમાં જ માનવજીવનનું સર્વોત્તમ ફળ છે

અહીં ઉત્તમ હમેશાં અનન્તનાદિ' ગુણ ન ઉત્તમ એટલે કે તેનાથી એ કંઈ વ્યક્તિને ઉંચીને લખાયું છે એ ઉત્તમ એટલે શુદ્ધ સ્વરૂપ નિર્મળ ચૈતન્ય, એ સિદ્ધ સ્વરૂપ નિરંજન નિરાકાર જેને છે

શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે कृत्स्नकर्मक्षयो मोक्ष અર્થ 'સંપૂર્ણ' કર્મનો ક્ષય તે મોક્ષ છે કર્મ મુક્તિ તે મોક્ષ છે ૫ વ્યાખ્યા મોક્ષનું નકારાત્મક-નિષેધાત્મક કે અભાવાત્મક સ્વરૂપ બતાવે છે મોક્ષમાં કર્મબંધનો આત્યંતિક ક્ષય છે એ હા । સિદ્ધ સ્વરૂપમાં શું શું નથી તે જણાવ્યું છે મોક્ષમાં શું શું છે તે તો શ્રી હરિભદ્રસૂરિ ધર્મબિંદુમાં વર્ણવે છે કે विशुद्धस्वरूपलाभ इति વિશુદ્ધ સ્વરૂપનો લાભ છે આ છે મોક્ષનું વિધેયાત્મક ને ભાવાત્મક સ્વરૂપ

એ સિદ્ધસ્વરૂપને જેઓએ કલ્પનાની કડીઓથી નહિ પણ અનુભવના રસાસ્વાદથી જાણ્યું છે તેઓએ થોડીક સિદ્ધોની સ્વરૂપ રેખા ઉપસાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય એ સિદ્ધ પરમાત્માનું સ્વરૂપ વર્ણવતાં કહે છે કે, उपाधिजनिता भावा ये जन्म रादिका'। तथा तेषा निषिद्धेन सिद्धरूप परमात्मन । (પરમાત્મદર્શન પચ્ચીસી શ્રીયશોવિજયજી) અર્થ— કર્મરૂપ ઉપાધિથી ઉત્પન્ન થનારા જે જન્મ-જરાદિક ભાવો છે તેને ભાવો । નિષેધ થતાં કે

પરમાત્માનું સ્વરૂપ સિદ્ધ થય છે સંસાર અને મુક્તિ એ બે પરસ્પર વિરોધી દશા છે એક છે વિકૃતિમય જીવન, બીજી છે પૂર્ણ શુદ્ધિ સંસારી જીવનનું પૃથક્કરણ કરો ને જે હીન તત્ત્વો મળી આવે, તેનો મુક્તાત્માની પૂર્ણ સ્થિતિમાં સદંતર અભાવ જ મળવાનો સંસારમાં જે કંઈ છે તેનો અભાવ કલ્પીને મુક્તદશાનું કાલ્પનિક ચિત્ર આલેખાયું છે આચાર્ય હેમચંદ્રાચાર્ય પણ આ રીત અખત્યાર કરે છે તેઓ લખે છે -यदेव सर्वसंसारि जन्तुरूपविलक्षणम् । परीक्षन्ताकृतधीय स्तदेव तव लक्षणम् ॥ (વીતરાગ સ્તોત્ર શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય)

અર્થ -હે સ્વામિન ! સર્વ સંસારી જીવોના સ્વરૂપથી જે કંઈ વિલક્ષણ સ્વરૂપ આ જગતમાં પ્રતીત થાય છે તે જ આપનું લક્ષણ છે એ બુદ્ધિમાનપુરુષો કહે છે સંસારધર્મ અને સ્વરૂપ ધર્મ વચ્ચે પરસ્પર વિગ્રહ છે એકનો પરાજય તથા બીજાનો જય છે મુક્તિનો જય એટલે સંસારનો પરાજય આથી જ સંસારી આત્મામાં જે જે વિજાતીય દ્રવ્યો ઉત્પન્ન કરેલ વૈભાવિક અવસ્થા છે તે મુક્તાત્મામાં નથી એ શ્રી યશોવિજયજી ને આચાર્ય હેમચંદ્રાચાર્યની જેમ આચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિ પણ ભારપૂર્વક જણાવે છે તેઓ લખે છે–
न योगा न रागा न चाद्रगणागा स्थितिर्नो गतिर्नो न मृत्युर्न जन्म । न पुण्य न पाप न यस्यास्ति बंध सएक परमात्मागतिर्म जिनेन्द्र ॥ (શ્રી વર્ધમાન દ્વાત્રિંશિકા સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિ)

અર્થ –જ્યાં યોગ, રોગ ને ઉદ્વેગના વેગ નથી જન્મ સ્થિતિ ને ગતિ નથી ન પુણ્ય પાપ અને બંધ નથી તે પરમાત્મા મારી ગતિ

થાય ! આ રીતે પૂર્વાચાર્યોએ સિદ્ધસ્વરૂપ એટલે નમો સ્વરૂપના સર્વાંગે અભાવ તે આપણે કલ્પના કરી શકીએ? સિદ્ધાત્મામાં શું શું નથી તેનું અનુમાન અનુસારી જીવન કથા કર્યું છે સિદ્ધસ્વરૂપને વર્ણવ વામાં આવ્યાથી આગળ તેઓ બંધતા નથી ત્યાં શું શું નથી તેના વર્ણવ્યું પણ શું શું છે તે તો વર્ણવ્યું? ત્યારે તેઓ કેવળ મહા મૌન જ રાખે છે સુખ દુઃખને તો આપણે ઓળખીએ છીએ પુણ્ય પાપ અને બંધને ઓળખીએ છીએ પણ તેઓના અભાવથી જ મહા સુખ ઉત્પન્ન થાય છે તેને તો આપણે અગોચર અલખ અને અપાર રૂપે વર્ણવીએ છીએ આપણા વ્યવહારિક જીવન પાછળ સુખદુઃખનો સિદ્ધાંતકાર કરી ગયો છે અને આપણા નાસ્તિક જીવન પાછળ પુણ્યપાપનો સિદ્ધાંત સ્થાપિત કરી ગયો કે પણ મુક્તાત્મામાં તો સુખદુઃખ કે પુણ્યપાપ જેવી વસ્તુ જ નથી ત્યાં સ્વરૂપ મળતા પણ એ સ્વરૂપ મનુષ્યના સ્વરૂપ શબ્દથી એક આપણો એવો મીનો પદાર્થ આપ સામે આવતો નથી જે મનુ મનુ—મેળવવું ગમાવવું હસવું રડવું આ બધાં આપણી એવી સત સામાન્ય ટેવો છે કે તેવો સિવાયનું અસ્તિત્વ આપણને અઘરાભર્યું લાગે છે આનું કારણ શું? કવિવર ટાગોર આનું કારણ આપતાં તે લખે છે નાસણનું પાણી ખળખળાટ મારે છે પણ દરિયાનું પાણી તો શાંત છે તેવી રીતે નાના સત્યોને સુંદર શબ્દોમાં સ્પષ્ટપણે વ્યક્ત કરી શકાય છે પણ મહાન્‌સત્યો માટે મહાન્ શાંતિ ને મૌન જોઈએ નોબેલ પ્રાઈઝ વિજેતા મેરીસ મેટરલિંક પણ આ પરમાત્મ સ્વરૂપનો પરિચય કરતા Silencefree of Thoughts બુદ્ધિપારના નિગૂઢ મૌન પર ભાર મૂકે છે મહામૌન જ સિદ્ધસ્વરૂપને ઓળખાવી શકે છે આ મૌન એટલે વાણીનો ત્યાગ જ નહિ, સ્થિર મન થાય છે ત્યારે તેમાં આવું મૌન પ્રકટે છે અસ્થિર જળમાં વસ્તુનું પ્રતિબિંબ

આપને જોઈ શકાતા નથી પણ સ્થિર જગમા સ્પષ્ટપણે જોઇ શકીએ છીએ તેમ અસ્થિર મનમા પરમાત્માનુ પ્રતિબિંબ પડતુ નથી સ્થિર મનમા પડે છે સ્થિર મન એટલે પારકી પૌદ્ગલિક અસત્થી મુકિત પામેલુ સ્થિર મનદ્વારા સિદ્ધલોકનો અલૌકિક પ્રકાશ જીવનમા પથરાય છે જેમ ઘસરી કૃષ્ણ દોર પરનુ સ્મિત ચોરીને ગોપીઓના જીવનપર પાથરતી આવો થોડોક અનુભવ થાય છે ત્યારે સિદ્ધ વિભક્તિએમ આપણે સાઈએ છીએ **विलोकिते महा भाग त्वयि ससारपारग । आसिनु क्षण मप्येक ससारे नास्ति स रति ॥** (ઉપમિત ભવ પ્રપચ કથા સિદ્ધર્ષિગણિ)

'અર્થ' હે મહાભાગ' સસારથી પાર પામેલા એવા આપને જોયા પછી આ સસારમા એક ક્ષણ રહેવામા મને આનદ પડતો નથી આવુ રસ વેદનાનાજ સિદ્ધસ્વરૂપનુ હવે થાય'

આવા સિદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ થયા પછી આ વાકય લખાયુ છે કે 'ઉનસે અતર નાહિ હમારે, અબ કહા ભાગેગો જાવે એ વાકય પરથી શ્રી યશોવિજયજી આપણાથી દૂરથી દૂર નીકળીને સિદ્ધ સ્વરૂપની નજીક પહોચ્યા તેનો ખ્યાલ આવે હવે સિદ્ધ સ્વરૂપ એક પ્રિય સ્વજન રૂપ બની ગયુ છે તે તેની તાર્કિક મિમાસા કરવાને બદલે હવે પ્રેમીજનનુ સિદ્ધ સબોધન છે તે સિદ્ધ સ્વરૂપને ઉદ્દેશી વપરાયુ છે, શ્રી યશોવિજયજીએ જીવનસાથ સફળ કર્યુ તે આ પદ પરથી જ જણાય છે તથા જ આ પદ પૂર્ણ પુરુષની પૂર્ણ વાણી જેવુ છે

પદ ૩

પ્રભુ મેરે! તુ સબ વાતે પૂરા

પરકી આશ કહા કરે નીતમ! એ કિણવાતે અધુરા પ્રભુ ૧

પરમ રસ ભર સહજ પ્રગટ્યું દુઃખ સમર્થી ગામે સનૂ ।
નિજઘર આપ સભા સંપદા, મન મન હોય સનુગા પ્રભુ ૨

પરમ ત્યાગ ભાગ નિજરસે, આનંદ રેલી અંકુરા
નિજ અનુભવ રસ બાગે મોરા જ્યું મેઘમે છુરા. પ્રભુ ૩

અપને પ્રકાશ પ્રકાશમે જોયે, કરે શત્રુંગા ચુ ।
સહજાનંદ અચલ સુખ પાવે પૂરે જગ જશ નૂ । પ્રભુ ૪

વિવેચન

હે પ્રભુ ! તું બધી વાતે પૂર્ણ છે. તારામાંથી એકે રીતે રૂપ અપૂર્ણતા શોધી જડે તેમ નથી. જેને જે જોઈએ છે તે તારામાંથી મળી આવે છે. માનવીની બધી ઈચ્છાઓ ને આશાઓ તારી દિવ્ય સ્પર્શનનું મધુર સંવેદન થતાં વિરામ પામે છે. તું એ સમગ્ર સંસારનું પૂર્ણવિરામ મોહ તૃષ્ણાના સર્વ દુઃખોમાં નાખ્યાં. સ્વાદ ભજનનું જ સ્વરૂપ સ્થાપ્યું છે દૈવી સુખ મળે છે.

ગુરુદેવ સાચું જ કહે છે કે બધી ક્રિયામાં વિરામનો સ્વાદ ભજનના જીવનની સાચી પ્રકટે છે. ગુરુ નાનક નાના હતા ત્યારે તેમને ભૂખ ન લાગતી ને તેમની મા નાનકને ખવડાવવા ખૂબ પ્રયત્નો કરતી. નાનક કહેતા કે 'આ બધા પ્રયત્નો શા માટે?' ઈશ્વરની ભૂખ લાગતાં બીજી બધી ભૂખ મરી જાય છે. તેનું સ્મરણ એટલે જ બીજાં બધાનું વિસ્મરણ. સંસારને ભૂલવાથી જ પરમાત્માની યાદ રહી છે ને પરમાત્માની યાદ રહેતાં જ સંસાર ભૂલાય છે. પરમાત્મા મળતાં જ સંસાર સામે જોવાની ઇચ્છા થતી નથી. પરમાત્મા મળતાં જ પૂર્ણ તૃપ્તિ મન અનુભવે છે અને તે જ ઈશ્વરની પૂર્ણતા છે.

ગુ

છપન ઇર્દ દીન રાખુ રમો ત સમર ખ્યાતિમય, ... [illegible] રઅદર પ્રેમાળ ઈ હરગે તે અત્યુ રે અને મુદ રમ ગરનુ એવી પૂર્ણ છે પ્રકાર એ રીતે સમાજ પૂર્ણ ર ને અજ્ઞ દોય તો આત્મ એન રમા ને ક્રિયા કરે છે ત્યાં પ્રકાશ સ્પર્શીનુ એકાદ નાજુક ઉપાદાન અનુભવ્યુ હોયએ. સર્વ દૃષ્ટિએ પૂર્ણ ઇશ્વરી રકિરણનુ અપ રે, અનુભવ રમન રનુ ત્યાંથી રે એ સાધો પ્રયત્ન કોમાંથી નાદ રજપ ન પ્રભ ની સપૂર્ણના એકાદ કણમાં સમાન મહાન ચિંતક નો કેરશનુ કહેલો છે One thousand books of metaphysics will not reveal a ray of Soul"—તત્ત્વજ્ઞાનની હજારો પોથીઓ એક પણ આત્મકિરણ નહિ પ્રકટાવે—આત્મનુ પ્રગટ્ય એ શુષ્ક ગ્રંથોમાં હોતુ નહિ જો મનની પૂર્ણ દિશાની બારી મહેજ ઉઘાડા ને ઉષા હસતી હસતી ડોકી આવે!

પણ સમજાય કે તનુ ભાળી રને રૂપ દીન પૂર્ણ છે એ સમજાતા પળો પૂર્ણ જ્ઞાનના એ પ્રકાશમાં સત્ય કે એવી અપૂર્ણ તાઓની ભાવના વિર્દ થાય. એ વિષય પુષ્ટ આકાર પોતાની અજન્મ મિત્રત્વ રૂપ બને છે એ પૂર્ણ ચૈતન્યના સ્પર્શથી ભૂનાથી ગાયેલ ઘટ મટો નો ગમો સુવર્ણ મેરુ બને છે ને સદા ઇન્દ્ર ચૈતન્યસ્ફુરિત ... [illegible] તને છે સસાર સાધનાની નિષ્ઠા બને છે બધુ જ જાણે કે આનંદમય ને દિવ્યપૂર્ણ લાગે છે ચૈતન્ય-સ્પર્શનો આ ભાવ છે જે બીજાને પણ સમાજ સ્પર્શથી આખો પૂર્ણ બનાવે છે, તે ચૈતન્ય સ્વરૂપ કેવું અદ્ભુતપણે પૂર્ણ હશે! એ ચૈતન્ય રના માત્ર સ્પર્શને જ નહિ પણ તેના સમગ્ર પ્રદેશમાં જઇ વસવાથી કેવી અનુપમ પૂર્ણતા પમાય! જ્યાં સર્વદા સ પ્રકાશની

પૂર્ણતા છે તે પૂર્ણતાને અપૂર્ણ ભાવાના અપૂર્ણ ભાવોમા કેરવી શકે ?

ચૈતન્ય આવા પૂર્ણ છે ને આપણી ચેતના આવી અપૂર્ણ છે તેનુ કારણ શુ ? ત્યા પૂર્ણ સુખ છે ને અહી અત્યત દુ ખ છે તેનુ કારણ શુ ? એ પ્રશ્ન રહેજે ઈશ્વરની બધી રીતની પૂર્ણતા જાણવા પછી થાય તેનો જવાબ શ્રી યશોવિજયજી આ પદમા આપે છે એ પૂર્ણતા અપૂર્ણતાના તાત્વિક સિદ્ધાતોનુ તટસ્થ અવલોકન કરી નૈતિક માર્ગ સ્થાપે છે નૈતિક માર્ગ કેવલ પ લોકની અ ધારી ગોરીમા જ લઈ જતો નથી તેમ જ પુણ્યપાપના અદૃશ્ય સિદ્ધાતોના જ લાભ પ્રલોભનોથી ભરેલો નથી નૈતિક માર્ગનુ વ્યવહારિક મૂલ્ય પણ છે તે આ દુનિયામા પ્રત્યક્ષપણે સુખ આપીને દુ ખ હરી લે છે શ્રી યશોવિજયજી આ પદમા સુખનુ કારણ નૈતિક માર્ગ છે ત જણાવતા કહે છે કે પરવશતા તે જ દુ ખ છે આત્મવશતા તેજ સુખ છે પરસગ ત્યજી ને નિજ સગ કેળવવા તે સુખનુ અતિમ તત્ત્વજ્ઞાન છે પ્રત્યેક પદમા ત અતમુખ ક્રિયા ભરી છે ને અતમુખ વિચારણામા જેવો પ્રવેશ કે તરત જ દુખ દુ ખના ત્યા અર્થ જે નિસ્પૃહત્વને સ્પૃહા છે તે આમ જો ચૈતન્ય એ પૂર્ણતાનો અથ છે એ અથના એક એક પાનાનો એકએક શબ્દ કાને પડો કે દુખની આ પ્તિ થઇ જ સુખ અ તરાત્મામા છ એ અનુભવવાણીનો તત્ત્વબોધ દરેક સત મહાત્માને થયો જ છે તેથી યશોવિજયજીને થાય તેમા નવાઇ નથી પ્રત્યેક નૈતિક નિયમનુ મૂળ તાત્વિક સિદ્ધાતમાં હોય છે યશોવિજયજીએ અ તરાત્માના દેવત્વમા સુખ શોધવાનો નૈતિક નિયમ ઘડયો પણ એ નૈતિક નિયમનુ મૂળિયા રૂપ આ તો તત્ત્વ સિદ્ધાત એમણે પહેલેથી જ કહ્યો એ તાત્વિક સિધ્ધાત પ્રમાણે પ્રભુ પૂર્ણ છે આત્મા પૂર્ણ છે ચેતના પૂર્ણ છે

આમા તેથી આત્મવશ થાય તો સુખ પામશે પરસગ સેવશે તો જીવનની હાનિ રૂપ દુખ પામશે વિશ્વના તમામ ગહ્વરોનુયે પરમ ગહ્વર આ જ છે નિજરગ તે સુખ ને આનદ, પર સગ તે દુખ, પાપ ને અધોગતિ પરસગ એટલે પુદ્ગલોના પરમાણુને જથ્થો સૂચવો નિજસગ એટલે આનદઘનના આત્મપ્રદેશોમા રમતુ જીવનની ઉર્ધ્વગતિ તે જ અને તેનુ છેલ્લુ વિરામસ્થળ પુર્ણતા છે ધર્મ એટલે જીવનમાર્ગની રૂપરેખા દોરનાર માનસિક નિયમો પાપી ને નાસ્તિકોને પણ પોતાનો ધર્મ હોય છે કારણ કે તેઓને પણ જીવન પ્રવાહને ગતિ આપનાર નિયામક વિચારે રૂપ કિનારા હોય છે માત્ર એ વિચારસરણી પતિત છે અધોગામી છે પુદ્ગલના સ્થૂલ આકર્ષણ પર જીવનારા તે વિચાર છે અને પરસગમા પરિણમે છે સાચા ધર્મરક્ત પુરૂષોના જીવન-સિદ્ધાતો ઉર્ધ્વસચરણનુ કાર્ય હોય છે વૈભાવિક પરિણામની દુર્દશાથી અસ્પૃશ્ય તે વિચારો છે આત્મરતિથી માડીને તે આત્મરમણતાની ઉત્તુગ યાત્રાની યોજના તે વિચારોમા છે ને તે નિજરગમા પરિણમે છે દુનિયામા આ બે જ રાહો છે પરસગ ને નિજરગ ત્રીજો કોઇ ધર્મ નથી જૈન ધર્મ તે નિજરગનુ જ સાપ્રદાયિક નામ છે પરસગરૂપ પતિત જીવન માર્ગનુ ફળ અધમ સસાર ને દુખ છે એ આખા કુટિલ સસાર ચક્રનુ તાત્વિક નામ પરવશતા છે પરસગ આપણો બીજો સ્વભાવ થઈ ગયો છે આપણી સ્વાભાવિક ગતિ વિજાતીય દ્રવ્યના દબાણથી અધોગામી થઈ ગઇ છે એટલે સુધી કે મહાકવિ આલમને પણ ગાવુ પડ્યુ કે **"હાડી હા તો બહુત સભાલા, લાલ રતન કયો છોડ દીયા, નામ જપન કયો છોડ દીયા"**

જુઠ જગતને તો ખૂબ સભાળ્યુ તારૂ અસલ રતન તે કેમ છોડી દીધુ એ પ્રશ્ન આ મોહ નિદ્રા ઉડાડવા જરૂરી છે નિજરગ

લાવ નન કેમ છોડી પ સ ગની કાણી કોડી પાછળ મ ડયો છે ?

પ સગ સસારની ભ્રામક કલ્પના પર રચાયો છે અ ભ્રમ ઉડયો કે જ્યા રાજમહેલ દેખાતો હતો ત્યા વેતાળ ન્યુ દેખાશે એમ લાગશે કે આજ સુધી સ્વર્ગ અ ધારા ભોયરાની ફાટેલી સાદડી પર પડયો રહ્યો હતો પછી હિમાદ્રિની ગગનાગ્ર શૈલમાલાનુ સૌદર્ય ક્યાથી સમજાય ! દીનરાચના મરી હવે તો ગગનગનાનો ઉલ્લાસ આખ ઉઘડતા જીવનપગથાના પ્રત્યેક પગલે અનુભવાય છે નિજરગની એ અનુભવ-મગ્ની છ નવ રનનો થનગનાટ છે

શ્રી ઉપાધ્યાયજીએ આ પદમા જીવનનો સાથી અગત્યનો પ્રશ્ન ચર્ચ્યો છે માનવી આજે સામાજિક પ્રતિષ્ઠાના ભ્રમથી પીડાય છ ધામિક આવેશથી ખળભળે છે વિજ્ઞાન દ્વારા કઇક અવનવી ઉથલ પાથલો કરે છે ને કા યોની સૌદર્યભૂમિપર રગીન છોડ રોપે છે જીવનના ગમે તે વિભાગમા તે ખેડાણ કરતો હોય પણ તેને રાતદિન સતાવતો મુખ્ય પ્રશ્ન કુટુબ સમાજ કે રાષ્ટ્રના ઉન્નતિનો નથી પણ પોતાના સુખ દુ ખનો છે તે કુટુબની સનાતન, સમાજનો ઉદ્ધાર ને રાષ્ટ્રની આબાદી વિષે વિચારે છે, તેનુ કારણ એ છે કે તેના સુખ દુ ખ પર તે સર્વનો પડછાયો પડે છે એ બધી ભૂતાવળોના ઓળા તેના ચિત્ત તત્રપર ગાઢ છાયા નાખે છે ને તેના સુખદુ ખમા ભાગ ભજવે છે તેથી જ ચારે કોર મૂઠી વાળી ને અદ્ધર શ્વાસે તે દોડ છે તેને જો એ આત્મજ્ઞાન થાય કે મારુ સુખદુ ખ આ બહિર્જગતથી એક સ્વતત્ર પદાર્થ છે તો પછી કુટુબ સમાજ કે રાષ્ટ્રની વિચારણા તેને વિનાકારણની વિડબના જ લાગશે શ્રી યશોવિજયજી સુખદુ ખ વિષેના ભ્રમના મૂળિયા પર જ ઘા કરે છે, તેઓ જાહેર કરે છે આ દુનિયાની કોઇ વસ્તુ સાથે માનવીના સુખદુ ખને સીધો સબ ધ નથી પુદ્ગલ સાથેનુ પાપી સાહચર્ય તે જ દુ ખનુ

કારણ છે પુદ્ગલમાંથી મન ખેંચી લઇ ને આત્મામાં લાવી મૂકો એટલે આનંદવેલીનો અંકુર તરત જ ફૂટશે આથી જ તેઓ ગાય છે 'પરસંગ ત્યાગ લાગ નિજરંગ । આનંદવેલી અંકુરા' આ છે તાત્વિક વિચારણા કરાવેયપણુ કાંઇ સ્થળે એકાદ પદ આત્મા અહીંથી છૂટ્યો તો સમજવું કે તેની વિચારસરણીએ આ સુખ દુઃખના મૂળ કારણને સ્પર્શ્યું છે

પુદ્ગલે સંકુચિત બંધનોથી આપણા હાથપગ બાંધી લીધા છે એ બંધન તૂટ્યા એટલે વિરાટ સ્વરૂપનો આત્મા મળ્યો, આનંદઘન મળ્યો સ્વાનુભવથી મળતો અંતરાનંદ તો મેળવવો છે પણ તેની પ્રાપ્તિનો માર્ગ શો ? શું મળવા જેવું છે તે વિષે બોલવાથી કાંઈ જીવનની ભૂખ ભાગતી નથી પેટ ખાલી જ રહે ગમેતેમ કરીને ભોજન કરવાથી મન તૃપ્ત થાય શું મળવા જેવું છે તે તો કહ્યુ પણ તે મેળવવાનો માર્ગ તો નહિ શ્રી યશોવિજયજી સ્વાનુભવ નિજરંગ મેળવવાનો માર્ગ કહે છે વ્યવહારિક રસ્તો કહે છે તેઓ લખે છે "અપને ખ્યાલ પલકમે ખેલ કરે મનુષ્ય ચૂરા" હે આત્મા તુ ચારેકોર દીનભાવે ભટકતી તારી બહિર્દૃષ્ટિ સંકેલીને અંતર્દૃષ્ટિને તારી પોતાની આત્મશકિતઓ પર સ્થિર કરીશ તો પછી જોઇ લે મજા' તીર્થ, શાસ્ત્ર ને ગુરૂનુ મહાત્મ્ય તેં ઘણુ ગાયુ પણ હવે થોડુ ક તારૂ પે મહાત્મ્ય સમજ, તારી શકિતઓ જોતા શીખ આથી તને સમજાશે કે નિર્વાકેશ્વરનુ સૌભાગ્યતિલક તારા ભાવપ્રદેશ શોભી રહ્યુ છે તો પછી તારા હાથથી આ ઘટી દળવાની ને પાણી ભરવાનુ ન હોય તારી મહત્તાને સમજ, શકિતઓને સમજ ને વિશ્વજિત મન માંડ એ વિશ્વજિત થવાની રીત ન જાણવામાં જડ પરમાણુના જથ્થાની હોળી કર આત્માની શકિત એ મસ્ત ગજરાજ જેવી છે પુદ્ગલરૂપ નાના

બાળકનું એના પગ નીચે જીવતા રહેવાનું શું ગજું? આ માના અનાનથી આ દુખ ઉત્પન્ન થયુ છે આત્માના જ્ઞાનથી ત ટળશે 'આપને ખ્યાલ પલકમે ખેવૈ કરે શત્રુના ચુરા ' વાકુના ચુરેચૂરા થઈ જાય તારા સ્વરૂપનો ખ્યાલ કર તારું સાચુ સ્વરૂપ સમજ

૫૬

મન ચિનડી ન લાગે રે જે રે મન ટેક
પૂરન આસ ભઈ અબી! મેરી અવિનાસીકી સેજેરે, મન ૧
અંગે અંગમુનિ પિઉ-ગ્રન હરખે લાગો રંગ કરેજે રે
એ તો ફિરાયો નહિ ફીટે, કર ફુ જોર જન રજરે મન ૨
યોગ અનાનબન નહિ નિષ્ફલ, તીર લગો જ્યુ વેજેરે
અબ તો એક નિમિર માહિ ભાગો, પૂરન બ્રહ્મકી સેજેરે
સુજસ સલૂણે તેજે રે મન ૩

વિવેચન

યોગી એટલે હરિરસનો મીઠો ઝરો કબીર જ સતપુરૂષમા એ હરિરસ નથી તેને કેવળ મૂખનો લગાડ કહે છે ' હરિરસનો તાત્વિક અર્થ આત્મરતિભાવ છે જ્યારે આત્મરતિભાવ પુષ્ટ થતા બ્રહ્મ નંદમા પરિણમે છે ત્યારે આનુ જ પદ લખાય છે યોગસાધના ... યોગસિધ્ધિ અઘરી વસ્તુવાર્ત છે યોગીના જીવનમા ... છે કાશ તે ઉડાણને માપી શક્તુ નથી યોગસાધના ... રહી છે પણ યોગસિધ્ધિ તો અકળગણિતની ચો...

બતાવી શકાય છે **યોગની અન્તિમ સિદ્ધિ એટલે પિયુની પધરામણી, ચેતન ને ચેતનાનું પૂર્ણ મિલન** યોગ સાધનાનું આખરી પરિણામ કેવું નક્કર આવ્યું છે! પ્રેમના પૂર્વસાધનાના સ્થૂલ ધાર ઘડામણ તો બહુ તત્પરતાપૂર્વક કર્યાં, હવે તો પ્રેમની પરિપક્વ દશા મહેકી ઊઠી છે શયનખંડમાં ફૂલોના પથા પરથી પરિમલભીનો વાયુ વહી આવે છે તેણે અનેરી પ્રણયમસ્તી જગાવી છે પ્રેમનું આત્મિક મૂલ્ય મળ્યું છે તેઓ કહે છે 'મારી આશાઓ પૂર્ણ થઈ છે—પૂર્ણ બ્રહ્મની શય્યા મળી ચૂકી છે અવિનાશીના પલંગની સહભાગી થઈ છું મેં લીધી ભર ર યોગસિદ્ધિ!' પણ એ યોગસિદ્ધિને વિચારતાં જ યોગ સાધનાનું માપ પણ અનુમાનથી કાઢી શકાય છે યોગસિદ્ધિ આવી અનુપમ કક્ષાની છે તો પછી યોગસાધનાની ભૂમિકા કઈ નૈતિક ઉંચાઈની હશે તેનો ખ્યાલ આવી શકે જ્યાં સુધી યોગ સાધનાનું આત્મિક સ્વરૂપ સમજાતું નથી, યોગસાધનાનો પુરુષાર્થ સમજાતો નથી, ત્યાં સુધી યોગસિદ્ધિની ખરી ભવ્યતા સમજી શકાતી નથી ધાન્યના એક કણનું ખરૂં મૂલ્ય સમજવા માટે ધરતીના સંતાનનો, હળના પુરુષાર્થથી માંડીને તે વરસાદની વૃષ્ટિ સુધીની—વાવણીથી તે લણણી સુધીની પુરુષાર્થગીતા વાંચવી જોઈએ, તો જ એ કણ માત્ર કોઠારનો સંગ્રહનો એક નજીવો ભાગ નહિ લાગે પણ જીવંત પુરુષાર્થનું ચિહ્ન લાગશે ને અત્યંત મીઠો લાગશે પ્રત્યેક સિદ્ધિ સમજવા માટે તેને માટેની સાધના સમજવી જોઈએ સિદ્ધિનું મૂલ્ય સાધનાની ઉગ્રતામાં છે

પિયુ મિલનની સિદ્ધિ હર્ષસહિત જાહેર કરતાં આ પદમાંથી એ યોગસિદ્ધિ પાછળના યોગસાધનાનો ભવ્ય ઈતિહાસ આપોઆપ જ મળે છે યોગ સિદ્ધિ સ્પષ્ટ હોય છે પણ યોગ સાધના અસ્પષ્ટ હોય છે યોગી પુરુષનું જીવન વહેણ ના પર્વત શિખર પરથી કુદકા

મારતુ ને કઇ વનશ્રીને નવપલ્લવિત કરતુ વર્ણુ [illegible]
હોય ઇતર પુરૂષ જાણી શકતુ નથી એ યોગીને [illegible]
થયો ? કેવી રીતે આગળ વધ્યો ને ક્યા પૂરો થયો એ [illegible]
જાણી શકતુ નથી પ્રત્યેક યોગીની સાધના ને તેની [illegible]
છે તેનો સાર્વજનિક રિપોર્ટ છપાવવાની જરૂર [illegible]
એમનમા પાગના એ પ્રયુધીઓના અ ગત મ ગ [illegible]
મણા મનામણુ ની મીઠી ખેચતાણ હોય છે [illegible]
મેદી ઇતિહાસ, બુદ્ધની આગળીઓથી લખી [illegible]
સાગની ભીપણુ રસમગ્નીને શબ્દોના પાજ [illegible]
છતાં અવિનાશીની સેજ પાગ્યા પહેલા [illegible]
કેવી રીતે કરી હશે તેના અનુમાનો થઇ [illegible]
વચન લઇ–ચિંતન, મનન અને ધ્યાનથી [illegible]
ક્ષેત્ર સર્જ્યા માગના હશે ક્યારેક [illegible]
પ્રક્ષાલન કરીને વર્ષાઋતુની લીલી વનશ્રીનુ [illegible]
પ્રકગ્યુ હશે ! ક્યારેક જીવન યજ્ઞની [illegible]
વીતગ શાંતિ મેળવી હશે તો ક્યારેક [illegible]
થઇ અક્ષય જીવનધનની રસ કુપિકા [illegible]
ભક્તિ, તપ અને ગુરૂ વગેરે અધ્ય [illegible]
કરીને યોગસધના પરિપૂર્ણ કરવા [illegible]
વસ્ત્ર ફાટયા હશે શરીરે ઉઝરડા પડ્યા [illegible]
ચીરાગ પડયા હશે સખત પછડાટ [illegible]
પિયુની પથારી સુધી પહોંચ્યા છે [illegible]
છે યોગ સાધનાની આવી ઉત્કૃષ્ટ [illegible]
પિયુ મિલનની વાત તે હોય નાજો [illegible]
કવિના મનતરગોની રમ્ય શમજણ [illegible] તો [illegible]

જીવનનું ભાન ભુલાવતો, મનનુ અસ્તિત્વ ધોઇ નાખતો, અદ્ભુતની ઊંડી ખીણમા લથડાવી નાખતો શરાબ આ કાવ્યની સુરાહીમા ભર્યો છે આ યોગની સિદ્ધિ વિના મૂલ્યે મળતી નથી તેઓ કહે છે કે તે પ્રેમથી પ્રેમને જીતે છે, કારણ પ્રેમ બીજા કશાથી જીતાતો નથી પ્રેમ જ્ઞાનથી કે સયમથીયે નથી જીતાતો જ્ઞાન કે સંયમ પણ જ્યારે પ્રેમનુ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, ત્યારે તે પ્રેમથી પ્રભુનો પ્રેમ જીતાય છે આ યોગ પિયુના ગુણ સાભળી ઠરવાથ છે, પ્રેમના અચળ રગની એ સ્થૂલ નિશાની છે મારી જાતનો મે ત્યાગ કર્યો છે, સ્વપ્રશસાનો ગર્વ છોડી પ્રભુગુણનો રાગ કેળવ્યો છે તે વરદ ત્યાગદ્વારા ઉપભોગ કરવાની-(त्यक्तेन भुञ्जीथा) પોતાની જાતના ત્યાગ દ્વારા પરમાત્મા સ્વરૂપનો ઉપભોગ કરવાની કળા સૂચવે છે પ્રભુના ગુણ જ્યારે જ્યારે સભળાય છે ત્યારે આંખ રોતી થાય છે ને દિલ હસતુ થાય છે ને જીવન પ્રસન્ન ગભીર બને છે આવો પ્રેમરગનો અમરપાશ લાગે છે ત્યારે પ્રેમથી પ્રેમ જીતાય છે, પથ્થરનો દેવ પીગળે છે ને હૃદયનુ સિહાસન ખાલી રહેતુ નથી તે પ્રિયસ્પર્શથી દીપી ઉઠે છે

બુદ્ધિવાદની નગ્ન ધૃષ્ટતા જૂવો ને ચેતન-ચેતનાનુ આ સૌભાગ્ય મિલન જુવો! તમે ઇશ્વરને નથી માનતા? ધર્મને નથી માનતા? તો પછી આ પદમા અવિનાશીની સેજ પાસે મળતા એ પ્રેમીજનોની જીવનસિદ્ધિ વિષે તમારે શુ કહેવુ છે? આવી ભવ્ય યોગસિદ્ધિ શુ અદ્ધરથી આવી પડી? યોગસાધના શુ જૂઠી છે? આ પ્રશ્નો આ પદ વિજ્ઞાને જમા કરેલ બુદ્ધિવાદની ફોજને મુકાબલે પૂછે છે આ પ્રભુયોગની સરખામણીમા પશ્ચિમવાદની દૃષ્ટિ તો કેવી દયાજનક લાગે છે! ઇલેક્ટ્રોન, પ્રોટોન ને ન્યૂટ્રોનની સખ્યા ગણતરી દ્વારા પદાર્થ બધારણ્ણ શોધવાથી વિશ્વનુ ગુપ્ત રહસ્ય નહી મળે,

અનતોગી પ્રવાહનુ માપ નહી મળે આ મહત્તિનો ચિતાર ક્યો [illegible] વિશ્વનો ગુપ્ત ભડાર, રહસ્યનો નવનીધિ મળશે અદ્ભુત [illegible] મસ્તી હશે તો દૃષ્ટિના બે સામસામા છેડારૂપ [illegible] સાધતી સુરેખા દોરશે મિલન રાતનુ સોહામણુ સ્વરૂપ દૃષ્ટિના [illegible] હવામા ગોધાયેલાને નહિ મળે ખુલા આકાશના હવાના [illegible] નીચે ઠડી હવામા ફરનારને તે મિલન રાતનો [illegible] આથી જ મહાકવિ વ્હીટમેન લખે છે [illegible] પર કેવી અસર નથી કર્તા–રાતની ભીની હવા [illegible] ઊડે પેમે છ મિલન રાતનુ સૌદર્ય જાણવાનો આ જ એક [illegible]

શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ—આ બધી વાતે પોતાની [illegible] સખીને કહે છે (પુરન આશ ભઈ "અબી") [illegible] તુલસીદાસ તો કહે છ "પ્રેમ ગલી અતિ સાકરી તામે [illegible] ન સમાય" પ્રેમની ગલી અતિ સાકડી છે તેમા બ [illegible] સમાતા નથી એક બીજામા અદ્વૈત પામી કોઈ એક [illegible] ત્યારે પ્રેમગલીમા પ્રવેશ થાય તો, પછી આ 'સખી' [illegible] ખડમા ઊભી છે ? કદાચ એમ હશે, [illegible] લજ્જાળુ નવોઢા શરમાતી હશે સહેજ મુઝાતી [illegible] સીધેસીધી આખમા આખ મેળવી વાતચીત [illegible] 'સખી' રૂપ બીજી વ્યક્તિદ્વારા કદાચ સામ [illegible] સદેશા ચલાવતી હ । એ સખી'રૂપ નાર [illegible] અધ્યાત્મરસની સર્વોચ્ચ જમાવટ [illegible] નથી રાણીનુ એકહથ્થુ શાસન પિયુ પર [illegible] વિના પિયુ પાસે ઊભા રહેતા મુઝે છે [illegible] પણ પિયુ પ્રિયા સાવ એકલા પડે ને [illegible] ત્યારે જ અદ્વૈત રસની ખરી મઝા [illegible]

અધ્યાત્મલીલાનુ એ જ સાચુ સ્વરૂપ છે હવે શયનખડની બહાર સુમતિ સખીને કાઢવાનો સમય આવી ગયો છે સકલ્પવિકલ્પ રહિત નિર્વિકલ્પ સમાધિમા પ્રવેશવાનો સમય આવી ગયો છે આનદઘનજી જેમ "ચાહુ ન ચિતરન અજન કહેવાનો સમય આવી ગયો છે સખીઓની જરૂર નદીના ઘાટ પર કપડા ધોતા હોય વિલાસમદિરમા તો તે શત્રુ જેવી લાગે સુમતિને વિદાય કરાશે અને જ્યારે બધુ નવુ નવુ લાગતુ અટકશે ત્યારે જ ચિદાકાશમા રગોની અદ્ભુત કલાકૃતિ સર્જાશે

આ આખા પદમા ચેતનાની જીત છે ને ચેતનની હાર છે ભક્તિની જીત છે પથ્થરના દેવની હાર છે કારણ કે પથ્થરના દેવ હૃદયમા પ્રકાશના વિરાટ સ્વરૂપે પ્રગટ થયા છે અણીશુદ્ધ પ્રયુપ સાધનાને અતુલબળી પણ જીતી શકતો નથી આવી યોગસાધનાનુ સહજ ફળ યોગસિદ્ધિ છે જેથી આશ્ચર્ય યોગસિદ્ધિ પરત્વે નહિ પણ યોગ સાધના પરત્વે થાય છે મહત્ત્વની સાધના છે સિદ્ધિ અને સાધના બેઉ વચ્ચે કાર્યકારણ ભાવ જ છે

મન બીજે કશે હવે પ્રેમ કરી શકતુ નથી એ ફરિયાદ આ પદમા લખતા શ્રી યશોવિજયજીનુ ચિત્ર કલ્પવા જેવુ છે તેઓના હાથની કલમ ભલે સરસ્વતી ધર્મ વ્યક્ત કરતી હોય તેઓના મુખમા ભલે શબ્દોનો ગણગણાટ હોય ને અતરમા સૂર રચનાનુ સગીત ગોઠવાતુ હોય–પણ માનો કે ન માનો શ્રી યશોવિજયજી હવે પહેલાંના યશોવિજયજી નથી રહ્યા સ્વતત્ર વ્યક્તિત્વ તેઓ ખોઇ બેઠા છે તેમનુ સમગ્ર અસ્તિત્વ તેમનુ આ પૃથ્વી પરનુ હોવાપણુ સર્વાગ પ્રીતમની માલિકીનુ બની ગયુ છે યોગ પથના સાધુની સ્થિતિ સસારની નરપરાધિન બાળા જેવી થઇ ગઇ છે।

પદ (૫)

જબ લગે સમતા ક્ષણુ નહિ આવે,
જબ લગે ક્રોધ વ્યાપક હે અંતર
તબ લગે જોગ ન સોહાવે જબ૦ ૧

બાહ્ય ક્રિયા કરે કપટ કેલવે ફિરકે મહંત કહાવે
પક્ષપાત કબહૂ નહિ છોડે, ઉનકુ કુમતિ બોલાવે જબ૦ ૨

જિન જોગીને ક્રોધ કિહાતે ઉનકુ સુગુરૂ બનાવે
નામધારક ભિન્નભિન્ન બતાવે, ઉપશમ વિનુ દુ ખપાવે જબ૦ ૩

ક્રોધ કરી ખધક આચારજ, હુઓ અગ્નિકુમાર
દંડકી નૃપનો દેશ પ્રજાળ્યો, ભમિયો ભવ મોઝાર જબ૦ ૪

સાંબ પ્રદ્યુમ્ન કુમાર સતાપ્યો કષ્ટ દ્વીપાયન પાય
ક્રોધ કરી તપનો ફલ હાર્યો, કીધો દ્વારિકા દાહ જબ૦ ૫

કાઉસ્સગ્ગમાં ચઢ્યો અતિ ક્રોધ, પ્રસન્નચંદ્ર ઋષિરાય
સાતમી નરક તણા દલ મેલી, કડવા તે ન ખમાય જબ૦ ૬

પાર્શ્વનાથને ઉપસર્ગ કીધો કમઠ ભવંતર ધીઠ
નરક તિર્યંચના દુઃખ પામી ક્રોધ તણા ફલ દીઠ જબ૦ ૭

એમ અનેક સાધુ પૂર્વધર તપિયા તપ કરી જેહ
કારજ પડે પણ તે નવિ ટકિયા ક્રોધ તણુ બલ એહ જબ૦ ૮

સમતા-ભવ વલિજે મુનિ વરિયા તેહનો ધન્ય અવતાર
ખધક ઋષિની ખાલ ઉતારી ઉ[illegible] પાર ૯

ચંડરુદ્ર આચારજ ચલતાં, મસ્તક દીધા પ્રહાર
ક્ષમા કરતાં કેવલ પામ્યો નવ દીક્ષિત અણગાર જય૦ ૧૦

સાગરચંદનું શીસ પ્રજાળ્યું, નીભસેન* નરેંદ
સમતા-ભાવ ધરી સુરલોકે પોંતા પરમ આનંદ જય૦ ૧૧

એમ ક્ષમા કરતાં ખરચ ન લાગે ભાંગે ક્રોડ કલેશ
અરિહંત દેવ આરાધક થાવે વાધે સુજસ પ્રવેશ જય૦ ૧૨

વિવેચન

આ પદમાં ક્રોધ અને ક્ષમાનું વર્ણન છે આધ્યાત્મિક ગુણો ખાસ કરીને એક માર્ગ સુસાધકોનું સ્વરૂપ સમજવાનો છે એ પછી જ હેય ઉપાદેય બુદ્ધિ યથાર્થપણે સ્થિર થાય જેટલી ક્રોધ પ્રત્યે ઘૃણા તેટલો ક્ષમા પ્રત્યે પ્રેમ આપોઆપ પ્રગટે ગુણસ્થાનકોની વધઘટ એટલે આત્મિક સ્થિરતાની વધઘટ અને આત્મિક સ્થિરતાની વધઘટ સમ્યગ્ દર્શન ચારિત્રની શક્તિ ઉપર આધાર રાખે છે એ સમ્યગ્ દર્શન ચારિત્રની સ્વભાવ શક્તિને અવરોધના પ્રતિબંધક સંસ્કારોમાં ક્રોધનું સ્થાન પ્રથમ છે એ ક્રોધ પર્વતની ત્રિરાડ ફાટ જેવો ન સંધાય તેવો તેમજ જળમાં લાકડીથી દોરેલ રેખા જેમ તુર્ત પુરાઈ જાય તેવો તારતમ્ય ભેદે સંજ્વલનથી અનંતાનુબંધિ રૂપ ચાર પ્રકારનો છે એ ક્રોધને જીતવાની શાસ્ત્રમાન્ય રીતો અમુક પ્રખ્યાત દ્રષ્ટાંતો દ્વારા નીચે આપી છે ક્રોધ જીતવાની પ્રેરણા આપણને આ પદમાં અપાઈ છે સ્કંધકમુનિ કે પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ જેવા કેટલાય સત્પુરુષોએ જે ક્ષમાનો

પુષ્પ જેટલી હદે વિકસાવ્યો તેનુ કાવ્યચિત્ર અહી રજુ કરાયુ છે સતપુરુષો મૃત્યુ પામે છે તો પણ તેમના જીવનની સમાપ્તિ થઈ જતી નથી તેઓ એવુ આધ્યાત્મિક બળ તેમ ી પાછળ સ્મારક ચિ ર રૂપે મૂકી જાય છે કે તે બળમાથી ગ્રે કડો સૈકાઓ સુધી અ ર સાધકો સાધના માટે નતિક રૈકો મેળવી શકે છે સાધના અગ્નિનુ જરૂરી બળતણ મેળવી શકે આથી જ જેઓ મ હાઓ પહેલા મૃત્યુ પામ્યા છે, તેમનુ માનસિક ચિ તન પણ આધ્યાત્મિક શસ્ત્ર સજાવટમા ઉપકારક થઈ પડે છે ક્ષમાનો પ્રશ્ન જેટલો આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિએ મહત્તનો છે તેટલો જ વ્યવહારિક દ્રષ્ટિએ પણ સુખશાતિ માટે અનિવાર્ય છે ઉપાધ્યાયજીએ આ પદમા ક્રોધ ત્યજી ક્ષમા આચરવાની જે શિખામણ આપી તે પદમા એટલા માટે ગુથી છે કે સવાર સાજ આ ગાને પોતાના નૈતિક કતવ્યનુ ભાન થાય વૈભાવિક ઉપાધિને શાસ્ત્રના વચનોમા તો આપણે ઓળખીએ પણ દૈનિક વ્યવહારમા પણ જાણુના થઈએ ત્યારે ધર્મ ખરા અર્થમા ધર્મ-વસ્તુ સ્વભાવરૂપે પ્રકટી નીકળે વૈભાવિક ઉપાધિનો એક મુખ્ય પ્રકાર ક્રોધ છે એથી જ યશોવિજયજી ખાસ ભાર પૂર્વક તે છોડવાની ભલામણ કરે છે એ ક્રોધને છાડવા અને ક્ષમા આચરવા જે શાસ્ત્રમા વ રીતો છે તે હવે જોઈએ

સૌ કોઈ ક્ષમા આપી શકતુ નથી જેમ સૌ કોઈ ધ્રુવ પ્રદેશમા કેપ્ટનસ્કોટ જેમ જઈ શકતુ નથી કે સૌ કોઈ લોખડના કારખાના એ ડ્રુ કાર્નેગી જેમ ખોલી અબજોપતિ થઈ શકતુ નથી કોઈક જ ક્ષમાગુણ આત્મધર્મરૂપે પ્રગટાવી શકે છે વિશ્વના અગણિત પાનોમાથી થોડાક વિરલ જ એ ક્ષમાગુણનો વિશિષ્ટ અધિકાર પામે છે તત્ત્વજ્ઞાનના ઊ ંડ અ તરમા પ્રવેશી ચારિત્ર્ય મણિની જેઓ આરાધના કરે છે, તેઓ જ ક્ષમાને આત્મધર્મ રૂપે સ્વાભાવિક ગુણ રૂપે પ્રગટાવે છે

ક્ષમા કેમ કેવી રીતે પ્રગટે તેની શાસ્ત્રમાન્ય થોડીક રીતો છે તેમાંની એક આ રહી. કર્મવાદના અવિચલિત સંપો માનવીની વિચારધારામાં પ્રગટ થાય છે, ત્યારે તેને ક્ષમા આપવાનું સૂઝે છે કર્મવાદની યાન્ત્રિક ગોઠવણીમાં પ્રત્યેક જીવાત્મા સજ્જડપણે સંડોવાયો છે કર્મનો અચળ નિયમ એ છે કે–માનવીના સુખદુઃખનો આધાર **પોતાના જ પૂર્વકૃત કર્મો છે ને બીજાઓ તો નિમિત્ત માત્ર છે'** જ્યારે કર્મવાદનું, આ સત્ય સમજાય છે ત્યારે વૈરને દુઃખ નિર્માણ લાગે છે ને સમભાવની મહત્તા સમજાય છે ભગવાન મહાવીરે ઉપસર્ગો કરતી કટપૂતના વ્યંતરીને વૈરભાવવાળી દુષ્ટ નારી રૂપે નહોતી જોઈ, પણ અન્યાય પામેલી પૂર્વભવની રાણી રૂપે જોઈ હતી કર્મવાદ આ જ શીખવે છે તમારો શત્રુ એ કોઈ ઝેરી દુશ્મન નથી પણ એ તો ધારણ અને મૃદુ આત્મા છે, તેનું વૈર તે તેને પૂર્વે થયેલા અન્યાયની નિશાની છે આવી કર્મવાદની વિચારણા તે તો કરુણાની સર્જન ભૂમિ છે આથી જ જિસસ ક્રાઇસ્ટ* પ્રભુની શિષ્ય જુડાસને ય પ્રેમનું દઢ આલિંગન આપતા અને મહાત્મા ગાંધી* ગળુ દબાવતા નોઆખલીના ગુંડાને પણ પ્રેમપૂર્ણ હારથી વધાવતા કર્મવાદની વિશાલ યોજના સમજવાથી ક્ષમા પ્રગટે છે

પૂર્વભવની ક્ષતિઓ કર્મવાદ દ્વારા વિચારી ક્ષમા પ્રગટાવવાની રીત છે, તેવી આ ભવની ક્ષતિઓ વિચારીને પણ ક્ષમા વિકસાવવાની બીજી રીત શાસ્ત્રો આપે છે તે રીત એ છે કે પોતાના દોષો જોતા શીખવાની કલહપ્રિય બને પક્ષો પરસ્પર દોષારોપણ કરે છે આજ એકપક્ષી દોષારોપણથી ચડને તારિકાઓની આ [illegible] કાળીચૌદસની ભયાનક રાત વ્યાપી ગઈ છે [એકતરફી નહીં ઉ[illegible]

* માર્ગાનુસારિપણાની પ્રધાનતાના કારણે આ [illegible]

દ્રિપક્ષી દેખારોપણ જોઈએ પોતાના દોષો ખુબ પોતાને સતાવે ત્યારે વિકાસની શક્યતા પ્રકટે વસ્ત્ર પર ધૂળના રજકણો ચોટે તો અમે ત્યારે પણ તે ખખેરી શકાય શરીર પર ધૂળના રજકણો ચોટે તો અમે ત્યારે સ્નાન કરી લેવાય પણ આખમા એકાદ પણ ધૂળની કણ જાય તો તત્ક્ષણ આપણે આકુળ-વ્યાકુળ થઈ તે કણ કાઢી નાખીએ છીએ દરેકનુ હૃદય વિક્રમાદિત્યના સિંહાસન જેવુ હોવુ જોઈએ એ સિંહાસન પર બેસનાર નાનો બાળક પણ સાચો ન્યાય આપી શકતો તેમ હૃદય એવુ હોવુ જોઈએ કે તેને પૂછીએ કે તરત જ પોતાની વિરૂદ્ધ ચૂકાદો હોય તો પણ ન્યાય સંગત રીતે આપે સ્વદોષોનુ આવુ નિષ્પક્ષપણે અવેક્ષણ કરવા માટે ક્ષમાનો ગુણ વિકસાવવો બહુ જરૂરી છે પોતાના દોષો તરફ આવી વલણ રાખવી તે માટે શ્રી રમણ મહર્ષિનો એક દાખલો મનનીય છે 'તે રમણ અરૂણાચલની એક ટેકરી પર જતા હતા ત્યારે મધપુડાનો તેમનો સ્પર્શ થયો ને મધમાખીઓ ઉડવા માડી એ સતે વિચાર્યું કે મારી ભૂલથી મે મધમાખીઓને ક્ષુબ્ધ કરી છે તેથી શિક્ષા સહન કરીને જ હું ખસીશ મધમાખીઓએ તેમનુ શરીર ચાળણી જેવુ કર્યું પછી જ એ રમણ આગળ વધ્યા પોતાના દોષો માટે આવી શિક્ષા સહન કરતા આવડવુ જોઈએ પછી બીજાઓને ક્રોધ કરી શિક્ષા દેવાનો પ્રસંગ જ ઉપસ્થિત નહિ થાય

ક્ષમા માટેની ત્રીજી શાસ્ત્ર માર્ગ રીત પણ છે તે એ કે ક્રોધના દોષો વિચારવાથી અને ક્ષમાના ગુણો વિચારવાથી આપણી બુદ્ધિ ફાયદાવાદી છે શિવાજીના ગુરૂ રામદાસે કહેલુ કે 'કાર્યના આરંભે દેવ-પ્રભુનુ સ્મરણ કરો' પણ આપણે સૌએ તો દેવનો અર્થ પ્રભુ નહી પણ મરાઠી અર્થ દેવ એટલે "આપો" એમ કર્યો લાગે છે

* ના આરંભે જ ફળ આપો એમ આપણે સૌ માગીએ છીએ

આનુ નામ ફાયદાવાદી બુદ્ધિ આવી બુદ્ધિ છે તેથી જ ગીતામા ફળના ત્યાગને બદલે ત્યાગનુ ફળ શોધવા આપણે થવા કોએ બુદ્ધિને જે કાર્યમા લાભનુ ફળ દેખાય કે તે તુર્ત તે કાર્ય કરવાની ક્ષમાથી શુ લાભ છે અને ક્રોધથી શુ નુકસાન છે તે વિચારવુ ખાસ જરૂરનુ છે જે કાઠ ખાય તે લોઢી પડના દુર્ગંધ પ્રવાહ રૂપે [ફૂ]ટી નીકળવુ તે મૃગાપુત્રનો કે જ મોજ મની વૈરવૃત્તિ બનાવતો પાર્શ્વનાથ મેઘમાલીના પૂર્વભવોનો ઇતિહાસ ક્રોધના દોષો બતાવે છે ક્ષમા ગુણો જોવા હોય તો નવલકથાકારોમા શ્રેષ્ઠ વિક્ટર હ્યુગોનુ "લા મીઝરેબ્લ સ નામનુ પુસ્તક વાચવુ તે નવલકથામા એક ક્રિશ્ચિયન ફાધર પોતાની ચાદીની મીણબત્તીઓ ચોરી જનાર ખૂની કેદીને ક્ષમા આપે છે અને તે ક્ષમાની અસર કેદીને મહાન નૈતિક ઊચાઇ પર લઈ જાય છે તેનુ વર્ણન છે આખરે એ ખૂની કેદી મહાન સત બને છે કૌટુ ંબિક ક્ષેત્રમા ક્ષમાના ગુણો કેવી અસર કરે છે તે જોવુ હોય તો નવલસમ્રાટ શરદ્ચન્દ્ર બાબુની સ્વામી નામની વાર્તા વાચવી જોઈએ સ્વામિનુ પણ કલેશમય કુટુબ અને બેવફા સ્ત્રી પર પોતાની ક્ષમાદ્વારા કેવી પ્રેમ અને શાતિનુ આદોલન પ્રસારે છે તે જોવા મળ છે ક્ષમાના આવા અનેક લાભો વિચારવાથી ક્ષમાનો પરિચય, બહુમા વરુચિ થાન અને દેવચદ્રજી લખે છે તેમ "રુચિ અનુયાયી વીર્ય'

લોકોનો ખાળ સ્વભાવ વિચારીને પણ ક્ષમાગુણ વિકસાવી શકાય નોબેલ પ્રાઇઝ વિજેતા બર્ટ્રાડ રસેલ તેના 'લોકમાનસ' પુસ્તકમા લખે છે કે–

"Man does as much evil as he can and as much good as he must '

અર્થ —માનવી બીજાઓનુ બની શકે તેટલુ વધારેમા વધારે

ખરાબ કરે છ અને ન છુટકે કરવુ પ' તેટલુ સારુ કરે છે લોકોમા આવો બાલ સ્વભાવ જ ક્રાઈસ્ટ ક્રુસારોહણ વખતે આથી જ બોલેલા 'હે પિતા! તેઓને ક્ષમા આપજે, કારણ પોતે શુ કરે છે તેની જ તેઓને ખબર નથી

આવો ક્ષમા ગુણ પ્રગટાવવાની અનેક રીતો છે દરેકને ક્રોધ વિશિષ્ટ રીતે પજવે છે આજનુ માનસશાસ્ત્ર ક્રોધને મુક્ત કરવા નિર્જીવ પદાર્થો ઉપર દાઝ ઉતારવાનુ કહે છે એટલે કે ક્રોધ, ટીનના ડબ્બા પર કાઢો, કે ફીને કે ગાલીચા પર લાકડીઓ ફટકારી ઓછો કરવો બે હજાર વર્ષ પહેલા ગ્રીસનો મહાન ફિલસૂફ પ્લેટો ક્રોધ આવે ત્યારે અજાણ્યા ખુણામા જઈ મૂગો બેસી રહેતો અને કહેતો 'મોતકારા મારી અંદરના ક્રોધી વગેરેને શિક્ષા કરી રહ્યો છુ' જ્યારે અમેરિકાનો પ્રમુખ લિંકન જના પર ક્રોધ આવ્યો હોય તેને સખ્ત ભાષામા પત્ર લખતા પણ એ પત્રને પોતાના ટેબલના ખાનામા સાચવી રાખતો ક્રોધ ઉતરે એટલે તે પત્ર ફાડી નાખતો આ ક્રોધ ઉતારવાની ઉપરછલ્લી રીતો છે ક્ષમાને ગુણ કે આત્મધર્મને યતિધર્મ રૂપે ખીલવવો હોય તો કર્મવાદના અવિચલિત સત્યો સમજવા સ્વદોષારોપણ કરવુ ક્રોધના દોષ અને ક્ષમાના ગુણો વિચારવા તેમજ લોકોનો બાલ સ્વભાવ વિચારવો આમ જ્ઞાનીઓએ કહ્યુ છે

આ રીતે ક્ષમા આચરવાથી ક્રોધની રીતો વિચારવાથી આ પદના નવા જ અર્થો સમજાશે અને આ પદ મહાન નૈતિક શિક્ષણ રૂપ પ્રકટી ઉઠશે

પદ ૬

જિઉ લાગી રહ્યો પરભાવમે

સહજ સ્વભાવ લિખે નહિ અપનો,
પરિયો મોહકે દાઉમે * જિઉ ૧

વછે મોક્ષ કરે નહિ કરની, ડોલત મમતા વાઉમે
ચહે અંધ જિઉ જલનિધિ તરવો, બૈરો કાણ્રી નાઉમે જિઉ ૨

અરતિ-પિશાચી પરવશ રહેતો, ખિનહુ ન સમર્યો આઉમે
આપ બચાય સકત નહિ મુરખ, +
ઘોર વિષયકે ધાઉમે જિઉ ૩

પૂરવ પુણ્ય-ધનસઋદ્ધિ ગ્રસત હૈ રહેત ન મુલ વગાઉમે
તામે તુઝ કૈસે બની આવે, નય વ્યવહાર કે દાઉમે જિઉ ૪

જસ કહે અબ મેરો મન લીનો શ્રી જિનવરકે પાઉમે,
યાહિ કલ્યાણ-સિદ્ધિકો કારન, -જ્યુ વેધક રસ ધાઉમે જિઉ ૫

વિવેચન

જીવ પરભાવમાથી સ્વભાવમા આવે તે માટે ઉપાધ્યાયજી સર્વ કાંઈ કરી છુટે છે તેમના વિચાર ઉચ્ચાર ને આચાર એ જ સ્વભાવ ચિંતનમાંથી સ્ફુરે છે તેથી આવા અનેક પદમા એ 'પર' ત્યાગ અને 'સ્વ' ગ્રહણની વાત આવે તો કશુ જ નવાઈ જેવુ રહ્યુ નથી એ સ્વભાવ માટે જ તેમનુ જીવન છે મહાપુરુષોનુ મરણ પણ તેમના જીવન કાર્યની સેવારૂપે હોય છે યહૂદી કોઈ બની હથિયારબંધ સેનિકો લાવીને ક્રાઈસ્ટને પકડવા માંડયો ત્યારે શાંતભાવે જિસસ બોલેલા કે 'હુ ખૂની લુટારો નથી મને પકડો, કારણ મારૂ મરણ જ મારી સેવા છે આ રીતે મહાપુરુષોને જીવન અને મરણની

* મોહ-જાળમે × વિચાર + મુરખા + જો બધુ લૂંટે સોનામે

પ્રત્યેક પળે તેમના જીવન કાર્યની સેવા રૂપે-મદદકર્તા રૂપે હોય છે નિરંતર ઘોર સાધના એજ સતપણું છે એટલે શ્રી યશોવિજયજીનું ઘોર 'સ્વભાવ' છે તેને અનુલક્ષીને જ બધા આચારવિચાર કે ઉચ્ચાર તેમના હોય જ

આપણે મમતાથી એટલા બધા ઘેરાઈ ગયા છીએ કે શા માટે તેને છોડવી જોઈએ તે સમજમાં નથી આવતું એ વાત ઇશુ ખ્રિસ્ત આવું કારણ આપણને સારી રીતે સમજાવે છે તેઓ કહે છે "તમારી આંખો જો પાપથી ચળ ચળ બને તો ફોડી નાખજો અને હાથ જો તમને ઠોકર દે તો કાપી નાખજો કારણ એમાં અંગની ખોટ કરતાં થોડીક પણ સત્વહાનિ વધુ ભયંકર છે' મમતા દ્વારા-પરભાવ દ્વારા કલ્પનાતીત સત્વહાનિ થાય છે જ્યાં પરવશતા છે, ત્યાં સત્વહાનિ છે જ્યાં સત્વહાનિ છે ત્યાં ક્ષય છે જ્યાં ક્ષય છે ત્યાં વિનાશ છે ને જ્યાં વિનાશ છે ત્યાં ઘોર યાતના છે પણ જે લાકડા પર ઇશુ મરાયા તે ક્રોસનું લાકડું, તે ક્રોસનો આકાર ને તે જમીનનો ટુકડો પૂજાયો પણ તેનો આ ઉપદેશ કોઈને ન સમજાયો વીતરાગદેવનો ઉપદેશ 'સ્વભાવ' પ્રાપ્તિનો છે તે આપણે પણ ભૂલી ગયા ધર્મના હાડપીંજર પર મોહી પડયા શ્રી યશોવિજયજી જેવા મહાન સંત પુરુષો એ સિદ્ધાંતોના જીર્ણોદ્ધાર કરે છે કારણ મુસલમાની આક્રમણો આપણા સિદ્ધાંતો પર ઓછા થયા નથી

જ્યારે 'સ્વભાવ'નું સત્ત હાડમાંસમાં ઉતરી જાય છે ત્યારે ધાર્મિકસાધના ખૂબ સ્વાભાવિક થઇ પડે છે એટલી બધી સ્વાભાવિક કે એક પછી એક અંક નાટકમાં એની મેળે આવે અને પરોણું વણતાં એક પછી એક તંતિયો એની મેળે વણાય-તેમ ધાર્મિક ક્રિયા અત્યંત સ્વાભાવિક પ્રવાહરૂપે સરળપણે વહી જાય છે સ્વભાવ તે શું

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] અને [illegible] અને [illegible]

[illegible] ને [illegible]

[illegible]

નથી ઓપનહેમની એક નવલકથામાં એવી ભાવના મુકાઇ છે કે દેશહિતાર્થે એક સ્ત્રી સનુ ખૂન કર્યું તે દેશધર્મ રૂપે। મેટરલિંકના પ્રખ્યાત નાટક 'મોનવાના'ના પ્રથમ અંકમા એવી ભાવના મુકાઇ છે કે દેશના હિતાર્થે કોઇ સન્નારી દુશ્મનના વિજેતા સેનાધિપતિ સાથે વ્યભિચાર કરે તો તે દેશધર્મ છે પણ સંજોગબળથી કોઇ 'પરભાવ' પાપ મટી પુણ્ય બનતો નથી કોઇ પણ ઉપાયે સર્વસમર્પણ કરીને પણ આત્મભાવ–પામવો ને દેહભાવ–છોડવો સદ્‌ગુણોરૂપ સ્વભાવ લેવો અને દુર્ગુણોરૂપ પરભાવ છોડવો તે આવશ્યક છે કરૂણાવંત ભગવાન આ વાતમા તો અત્યંત સપ્ત જ છે

બધા સદ્‌ગુણોનો ઈલાજ જ્ઞાન છે હાર્ટકૃત અંગ્રેજી વાચનમાળામાં પ્રથમ વાક્ય આવે છે કે cow has no son soul —ગાયને આત્મા હોતો નથી આવું જ્ઞાન હોય ત્યા સૂક્ષ્મ અહિંસાનો ગુણ કેવી રીતે વિકસે? દયાના ગુણ માટે જેમ જ્ઞાન જરૂરી છે તેમ દરેક ગુણ માટે–ગુણવિકાસ માટે જ્ઞાન જ જરૂરી છે 'સ્વભાવ'નું મૂળ જ્ઞાનમા છે જ્ઞાન દ્વારા જે જાગૃતિ અને મુક્તિ મળે છે તે જ સ્વતંત્ર સ્વભાવ છે જ્ઞાન વિના જીવન ગેડાની ગમાણ જેવું થઇ પડે જ્ઞાન સાથે જીવન પહાડ પરના કિલ્લામા રક્ષાયેલ રાજગાદી જેવું થઇ પડે ઘડિયાળ હોય, રેલવે એંજિન હોય, મોટર હોય કે પાણીપંતો ઘોડો હોય બધાને Brake સંયમકળ જોઇએ જ જ્ઞાન સંયમકળ બની ભણી પ્રાણઘાતક અધર્મોમાથી આપણને ઉગારે છે અને પરભાવથી રક્ષે છે સ્વભાવની રાજગાદીએ જવાનો એ ધોરીમાર્ગ છે મોહના દાવમાથી છૂટે તે જ્ઞાન પામે ધોરવિષયોમાથી છૂટે તે જ્ઞાન પામે અરતિને મમતા ત્યજે તે જ્ઞાન પામે પણ આ બધામાથી કેમ છુટાય તે માટે આખરે તેઓ કહે છે કે "શ્રી જિનવરકે પાઉમે '—શ્રી જિનેશ્વરના ચરણોની સેવાથી મોહ વિષયો રતિ

પ્રકૃતિમાંથી સ્વભાવ, જ્ઞાન પમાય અને સ્વભાવ જ્ઞાન [illegible] સ્વભાવમાં
પરભાવમાંથી લઈ જવાનો ચમત્કાર જે કરી શકે તે જ ધર્મશાસ્ત્ર
છે ભગવાન બુદ્ધને કોઈકે કહ્યું કે, 'લોકોને ચમત્કાર બતાવો તો આખું
શહેર તમારા સંપ્રદાયમાં જોડાય' બુદ્ધે કહ્યું કે 'હું તેવા [illegible]
પાપીને હું મહાવ્રતના માર્ગે લાવું છું. તે ચમત્કાર [illegible]!' ખરે-
ખર જે બીજાને પરભાવમાંથી સ્વભાવમાં લાવે છે, [illegible]
ચમત્કાર કોઈ નથી દુનિયામાં એક જ એવી વ્યક્તિ છે કે જે આ
ચમત્કાર કરી શકે તે શ્રી જીનેશ્વરદેવ છે, [illegible] તે
ચમત્કારથી કૃતાર્થ થયા છે રૂપિયાનું મૂલ્ય [illegible]
છાપ પ્રમાણે થાય આંતરરાષ્ટ્રિય બજારમાં [illegible] પ્રમાણે
થાય. અહીં સોળ આના ત્યાં સાડા [illegible]
પુરુષોના મૂલ્ય સાંપ્રદાયિક દ્રષ્ટિએ બહુ [illegible]
નહિ. શ્રીજિનેશ્વરદેવનું મૂલ્ય સાંપ્રદાયિક [illegible]
સમાન છે. તેઓ એક અને અદ્વિતીય છે [illegible]
અને સ્વભાવ મહાપુનો [illegible] તેઓ સૌ [illegible]
શ્રી યશોવિજયજી પણ તે 'શ્રી જિનરાજ [illegible] આવી જ
ભાવ પ્રતિષ્ઠા કરવા ઉત્સુક થયા છે [illegible]

પ૬ (6)

જ્ઞાન દ્રષ્ટિ અને [illegible]

ચેતન ! જ્ઞાનકી દ્રષ્ટિ નિહાલો, [illegible]
મોહ-દ્રષ્ટિ દેખે સો બાઉરો,[1] [illegible]
મોહ-દ્રષ્ટિ અતિ ચપલ [illegible]
યોગ-[2] વિયોગ દાવાનલ [illegible] વ્યાપે.
[illegible] વિચારો.

૧ બેરો, ૨, શોક

મોહ-દ્રષ્ટિ કાયરન ડરપ, કરે અકારન ટાલો,
રન-મેદાન લરે નહી અગ્નિ, ચૂરસરે જિઉ પાલો, ચેતન ૩

મોહ-દ્રષ્ટિ જન જનકે પરવશ, દીન અનાથ દુખાલો,
માગે ભીખ ફિરે ઘરઘરિસુ, કહે 'મુજકુ કોઉ પાલો' ચેતન ૪

મોહ-દ્રષ્ટિ મદ-મદિરા-માતી તાકો હોત ઉછાલો
પર-અવગુન રાચે સો અહનિશિ, કાગ અશુચિ જ્યું[3] કાલો ચેતન. ૫

જ્ઞાનદ્રષ્ટિમા દોષ ન એતે કરો જ્ઞાન અજુઆલો
ચિદાનંદ-ઘન સુજસ વચન રસ, સજ્જન હૃદય પખાલો ચેતન ૬

વિવેચન

આ પદમા જ્ઞાનદ્રષ્ટિ અને મોહદ્રષ્ટિ વિષેની તત્ત્વચર્ચા છે જ્ઞાનદ્રષ્ટિ એટલે મોહદ્રષ્ટિનુ નિષેધાત્મક સ્વરૂપ એક દ્રષ્ટિના સ્વરૂપનુ વિવેચન કરી લીધુ એટલે બીજી દ્રષ્ટિનુ આડકતરુ સૂચન થઈ ચૂકયુ એકના સ્વરૂપમાં તે બીજાના દૂષણો છે મોહદ્રષ્ટિના દોષો શુ છે એ સમજાયુ એટલે સમજુ વિચારક માટે જ્ઞાનદ્રષ્ટિનુ સ્વતંત્ર પ્રતિપાદન કરવાની જરૂર રહેતી નથી

બર્નાર્ડ શો તેના "Man and Superman નાટકમા લખે છે કે "માનવજાત કાયર છે બીરુ છે, ડરપોક છે છતા માનવજાતમાં જ્યારે એકાદ ઉમદા વિચાર પ્રવેશે છે ત્યારે તે કાયર માનવીના નિ સત્વ અ ત કરણમાથી શક્તિનો સુષુપ્ત જ્વાળામુખી ફાટી નીકળે છે અને મહાન નૈતિક વીર બને છે જગત જ્યારે વિકાસયાત્રાની

3 જ્યુ

ની મજલ મોટી છે—જ્યારે પણ અન્ય સર, નિત્ય ઉમદા સુન્દર છે ત્યારે તેની પાછળ એકાદ વિચારનું બળ હોય છે એ [illegible] કે વ્રજિયાની રાજક્રાન્તિ ઉપરથી સમજાશે ક્રિયાની [illegible] કે ઉથલપાથલ પાછળ એકાદ મહા આદર્શનું—એક [illegible] મૌલિક વિચારનું બળ હતું પ્રતિતનો પણ એ ઉપાય છે કે વિચારો મનમાં દાખલ કરવા સાચાપેટા [illegible] વિચારવાના શક્ય છે તેથી જીવન મુમુક્ષુએ વિચારના [illegible] ટોરા મારવા જોઇએ, જેથી તે ખુલી [illegible] ખુલ્લું કે તત્ત્વજ્ઞાનનું અખૂટ ધન તમારી પાસે [illegible] ચેતનને, સંબોધીને રચાતા આવા પ્રયોગ [illegible] નાખવા માટે છે મનની ખીડકી ખોલવા [illegible] મનને સમજાવી સમજાવીને સાચા માર્ગનું [illegible] જેથી તેનું શુદ્ધ વર્તન અશુદ્ધ રહે છે [illegible] રીતને યોગ્ય ગણો છો અને તે માટે એ [illegible] ઇચ્છિત સ્થાને દોરી જવી હોય તો [illegible] છ અને ઘાસનો પુળો તેના મોં પાસે [illegible] છ

તેની જીવનધામ જ્ઞાનરૂપ રાજરાજેશ્વરના ચરણ ચૂમીને મંજાવે છે

મોહ એટલે ભ્રમ, મૂઝવણ અને વિચારોની અંધાધૂંધી એ તે બધાના સરવાળા રૂપે જીવનની પતિતગામી અધોગતિ જ્ઞાન એટલે સત્યમય જીવનદૃષ્ટિ નૈતિકપણાનો અદ્ભુત મંત્ર આત્મા નહિતુ વૈજ્ઞાનિક રસાયણ મનની વૃત્તિઓ-ઊર્મિઓ-લાગણીઓ-ભાવનાઓ-એ બધા શુભતમ સંસ્કારગણનું એકરસ થવાપણુ તે જ્ઞાન છે જ્ઞાન છે જીવનની સંગીનમય વિકાસયોજના

મોહ દૃષ્ટિના નવુ રોપે છે એ દ્વારા મોહ પ્રાસાદના નવ માળનુ ચિત્ર રજુ કરાયુ છે એક ઉપર એક પહેલો માળ છે ચંચળતા, બહિર્જગતમા સુખ છે અંતર્જગતમા નહિ એ સ્વપ્નમય ભ્રાંતિ પર પ્રપંચી સંસાર રચાયો છે એ સ્વપ્નમય ભ્રાંતિનુ ક્રિયાત્મક સ્વરૂપ ચંચળતા છે ભ્રાંતિ ઉપર એટલે સુખ માટે તરફડીયા મારવાના જ મોહક વિષયોની ચારે દિશામાથી મન પ્રત્યે થતી એ ચનાઓ ગણો કે આત્માનુ વિવિધવિષયમા ક્ષણે ક્ષણે ભટકવાનુ ગણો તે ચંચળતા છે સુખની ભ્રામક કલ્પનાથી વિવિધ વસ્તુ પ્રત્યે દોરી જવુ તે ચંચળતા છે તેમાથી બીજો દોષો જ મે ઠે તે છે દુ ખનો, યોગવિયોગના દુ ખનો વસ્તુને સુખ આપનારી સમજ્યા કે તેની પ્રાપ્તિ અત્યંત આવશ્યક મનાય છે વસ્તુ દુ ખ આપનારી લાગે તો તેનો સંયોગ વસમો થાય છે ખરી રીતે આ વસ્તુમા સુખદુ ખ છે જ નહિ પણ જે ભ્રમણા થઇ છે તે જ મોહ દૃષ્ટિ છે મનની ચંચળતા એટલી સુખદુ ખ માટે જીવને આકુળ વ્યાકુલ કરે છે કે વસ્તુને જોઇ ન જોઇ કે તેને પ્રિય અપ્રિય વિભાગમા વહેચી કાઢે છે એ સુખદુ ખની કલ્પનાએ તેનો એવો તો હિલોળે ચઢાવ્યો છે કે વાતવાતમા તે ગમવા ન ગમવાની ગાળણકે

આ જ્ઞાનદષ્ટિ ઉઘડે કેવી રીતે ? શાસ્ત્રકારોએ જ્ઞાનદષ્ટિ 'ગ્રન્થિ ભિન્નજ્ઞાન' ગ્રન્થિભેદ પછી આત્મના આંતરજ્ઞાન રૂપે ઓળખે છે આજનુ આપણુ જ્ઞાન બાહ્ય જગત વિષેની બૌદ્ધિક સમજણ રૂપે જ છે તે જ્ઞાનથી પ્રકૃતિબળને ભરવાડ નાનકડા ઘેટાના બચ્ચાને ખભે લઇ રમાડે તેમ રમાડાય છે એ જ્ઞાનથી વિજ્ઞાન આજે પાણીના એક પ્યાલામાથી એટલી શકિત ઉત્પન્ન કરે છે કે તેવી શકિતથી તો આજકાલનુ સૌથી મોટુ જહાજ ઇંગ્લેંડથી અમેરિકા જઇ પાછુ ઇંગ્લેંડ આવી શકે એક પાણીના ટીપામાથી પાત્રીસ ચાળીસ મણ ગ્રવસાની શકિત તે સર્જી શકે છે બાહ્ય જ્ઞાનનો આ ઉપરથી દેખાતો વિજય છે પણ એ બાહ્ય જ્ઞાનનુ પરિણામ કેવુ હશે તે વિષે પ્રખ્યાત ચિંતક એચ જી વેલ્સે પોતાની નવલકથા "વોર ઓફ ધ વર્લ્ડસ"મા કલ્પના કરી છે એ નવલકથામા બે પ્રાત, બે દેશ કે બે ખંડ વચ્ચે જ નહિ પણ જુદી જુદી પૃથ્વીઓરૂપ તારા નક્ષત્રાદિ સાથે પૃથ્વીની લડાઇ કલ્પી છે આવા જ્ઞાનને પવિત્ર કોણ કહી શકે? જે જ્ઞાનથી માનવી સુખેથી પોતાની શાત જીદગી ન જીવી શકે તે જ્ઞાનને અજ્ઞાન કહેવામા શો દોષ છે? આપણામા શાસ્ત્રેજ સમ્યકત્વ વિનાના જ્ઞાનને અજ્ઞાન કહ્યુ છે

જ્ઞાનદષ્ટિ અને મોહદષ્ટિ વચ્ચેનો તફાવત સમજવાની એક પરીક્ષા છે બર્નાર્ડ શોએ સ્વર્ગ નરકની વ્યાખ્યા આપતા કહ્યુ છે કે "To be in hell is to drift To be in heaven is to steer" નરક એટલે તણાવુ, કુવૃત્તિઓમા તણાવુ ને સ્વર્ગ એટલે ધ્યેયલક્ષી ગતિ જ્ઞાન ગમે તે વિષયનુ ને ગમે તે પ્રકારનુ હોય જે જ્ઞાન પાછળ તણાવાની ભાવના નથી પણ ધ્યેયપૂર્વક નિશ્ચિત પ્રગતિ કરવાની ભાવના છે એ જ્ઞાન 'જ્ઞાન દષ્ટિ" રૂપે, શુભતમ સંસ્કાર બળ રૂપે ક્યારેક પ્રગટી ઉઠશે બાકીનુ બધુ જ્ઞાન મોહદષ્ટિ રૂપ છે

સામગ્રીરૂપે હોય છે ને તેમાથી જ કદાચ દીર્ધ જ્ઞાનદષ્ટિનુ નિર્માણ થાય છે, આ જ્ઞાનદષ્ટિના મધ્યમા એક જ વિચાર કેન્દ્રસ્થ છે જીવનની કોઈ પણ જટિલ ગુચ લો જ્ઞાનદષ્ટિ પાસે તે ગુચ ઉકેલવાની એક જ રીત છે, તે દષ્ટિબિન્દુ આત્માને ઉગારવાનુ હોય છે સ્ત્રીની સમસ્યા લ્યો યોગીજીવનમા સ્ત્રીનુ સ્થાન શુ ? એ સમસ્યા કઈ રીતે ઉકેલશી ? માખીને શ્લેષ્મ, રિનગ્ધ લેપનુ કાર્ય કરી વિનાશક બધ બને છે તેમ પુરૂષને સ્ત્રી બધનરૂપ છે એ શાસ્ત્ર વચનથી માત્ર ઘૃણાભાવ ઉત્પન્ન કરી જ્ઞાનદષ્ટિ તે સમસ્યા ઉકેલશે નહિ પણ તે તો પાપના મૂળિયા સુધી પહોચશે અને ઉખેડશે તે તો શ્રી ઉત્તરાધ્યયનમા કહ્યુ તેમ (**नेताद्दि विणिहणेज्जरा चरेज्जतगवेषेण**) આત્માનો સારા સસારથી નિસ્તાર કેમ થાય એવી માર્ગ વેષણા કરી એવી આત્મગવેષણા કરી આત્મસશોધનનો માર્ગ લઇ જીવનની સઘળી સમસ્યાઓ ઉકેલશે જ્ઞાનદષ્ટિ જીવનના એક વિભાગમા પુરાઇ રહેતી નથી જીવનની સમગ્ર કર્મભૂમિને જ્ઞાન ગગા રસાળ ને ફળદ્રુપ કરે છે ઉપર કહેલ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન, શ્રી આચારાગ કે શ્રી સૂત્રગડાગના સૂત્રોના વિચારો તો જ્ઞાનદષ્ટિની કાચી સામગ્રી છે જીવનમા તે આકૃતિઓ મૂર્ત દષ્ટિરૂપે ઉગી નીકળતી જોઇએ, કાચી સામગ્રીમાથી કળાકૃતિ નિર્માણ કરતા આવડવુ જોઇએ તો તત્ત્વબોધની અનુપમ અટ્ટાલિકા બધાય દષ્ટિ એટલે જીવત વિચાર ને જીવત વિચાર એટલે નૈતિક સિદ્ધાતોનુ ક્રિયાત્મક સ્વરૂપ જ્ઞાનદષ્ટિમા જ્ઞાનની જે તીવ્રદશા હોય છે તે જ ચારિત્ર છે મોહદષ્ટિને તો દષ્ટિ કહેવી કે નહિ તે જ શકા છે કારણ આધળાપણુ ને જોનાપણુ એ બે ક્રિયા એક સમયે એક સ્થળે એક વ્યક્તિથી થઇ શકતી નથી સ્થૂલપદાર્થોની સીમારેખામા પુરાયા

ત્યાં સુધી મોહદ્રષ્ટિ તે સીમારેખા ઓળંગી કે જ્ઞાન દ્રષ્ટિનું નિર્માણ થયું સમજવું

૫૬

ચેતન અને કર્મ

ચેતન ! જો તું જ્ઞાન અભ્યાસી
આપહી બાંધે આપહી છોડે
નિજ મતિ શક્તિ વિકાસી* ચે—૧

જો તું આપ સ્વભાવે ખેલે આસા ઠોડીરી× ઉદાસી
સુર—નર—કિં નર—નાયક—સંપતિ
તો તુજ ઘરકી દાસી ચે—૨

મોહ – ચોર – જન – ગુન – ધન લુંમે, દેત આસગલ-ફાંસી
આસા છોર ઉદાસ રહે જો સો ઉત્તમ સન્યાસી–ચે—૩

જોગ લઈ પર આસ ધર તું હે યાહી જગમેં હાંસી
તું જાને મેં ગુનકું સંચું, ગુન તો જાએ નાસી ચે—૪

પુદ્‌ગલકી તું આસ ધરત હે સોતો સબહિ વિનાસી,
તું તો ભિન્ન રૂપ હે ઉનતે ચિદાનંદ અવિનાસી–ચે—૫

ધન ખરચે નર બહુત ગુમાને કરવત લેવે કાશી,
તોભી દુખકો અંત ન આવે, જો આશા નહીં ઘામી–ચે—૬

સુખ જલ વિષમ વિષય મૃગ તૃષ્ણા હોત મૂઢ મતિ પ્યાસી
વિભ્રમ-ભૂમિ+ભઈ પર-આસી, તું તો સહજ વિલાસી–ચે—૭

વાકો પિતા મોહ દુ:ખ ભ્રાતા, હોત વિષય-રતિ માસી,
ભવ સુતરભરતા અવિરતિ પ્રાની, મિથ્યા મતિએ સાસી૦—ચે—૮

આશા છોર રહે જો જોગી, સો હોવે શિવ-વાસી
ઉનકો સુજસ બખાને જ્ઞાતા, અંતર દૃષ્ટિ પ્રકાસી—ચે—૯

અહીંયા એ પાછી આપ-સ્વભાવ'ની વાત છે ને તે માટે જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવાનું સૂચવ્યું છે આશા દાસીને છોડવાથી સૂર જિન્દગની સંપત્તિ મળે મોહ ચોર તો બધુ ગુણરૂપી ધન લૂંટી જાય વિનાશી પુદ્ગલનું સેવન છોડી અવિનાશી ચિદાનંદ પ્રભુમાં વિચરતા કર નિર્ભય ભૂમિ પર ઘર બાંધી નિરંતરતાથી પીડાય છે આ બધી શાસ્ત્રની વાતો અહીં ગ્રાહ્ય છે સાધુઓના પુરાણા ઉપદેશની એ સૂકી લુખ્ખી વાતો જ નથી એની પાછળ અનુભવસિદ્ધ સત્યનું તેજ છે તેથી આ આધ્યાત્મિક પદ એક મહાન નૈતિક બળના કુંડ જેવું થઈ પડે છે ટુંકમાં આશા છોડી ઉદાસી થવું તે આખા પદનો સાર છે સત્પુરુષની એ જ જીવનદૃષ્ટિ છે

અમેરીકાની કેલિફોર્નિયાની યુનિવર્સિટીમાં ખેતીવાડી ખાતાના બે વિજ્ઞાનીઓએ ૨૦૦ કેન્ડલ પાવરની બત્તીઓમાં "આરગન" ગેસ ભરી સૂર્યના જેટલું તેજ ને ગરમી પેદા કરીને પ્રયોગશાળામાં જ બરણીઓમાં ખાતરના જેવા ગુણવાળા રસાયણો ભર્યા ને ત્યાં ઘઉંનું વાવેતર કરી ત્રણ મહિનામાં પાક ઉતાર્યો, અમેરિકાની પ્રયોગશાળામાં માત્ર સૂર્યનો પ્રકાશ જ નહિ પણ જુદી જુદી ઋતુ ચોમાસુ ઉનાળો, શિયાળો તેમ જ વાવાઝોડાના તોફાનો પણ ઉભા કરવાના

૧ નિજશક્તિ શુદ્ધિ વિસારી, ૪ પ્રેમ – તેમમજુરિ – સુખ + ૫ હાંસી

સાધન છે કે જેથી રજ અને વાનિ ગેનુ ન્કાઉપણુ જોઈ શકાય પણ સૂર્ય, ઋતુઓ અને વાવાઝોડાના એ કૃત્રિમ અખતરા છે પ્રકૃતિ, કુદરતનો સૂર્ય, કુદરતની ઋતુઓ અને કુદરતના વાવાઝોડા પાસે એ કેલીફોર્નિયાની યુનિવર્સિટીના સૂર્ય, ઋતુઓ અને વાવાઝોડા શુ અને વામન લાગે છે તેવી જ રીતે સુરનરની સંપત્તિ ઇન અને વામન લાગે છે–ગુણરૂપી ધન અનંત અને અક્ષર લાગે છે પર આશા પીડાકારક છે ઉદાસીનતા આશાત્યાગ, સુખકારક અને ભન્ય છે પુદ્ગલ દુઃખ ને સુખસુકુ છે ચિદાનંદસ્વરૂપ રમેશ્વર પરમ ઐશ્વર્યયુક્ત છે પ્રયોગશાળાની ૩૦૦ કેડલની પાવરની બત્તીમા અને પ્રકૃતિના સૂર્યમા જે તફાવત છે તે પૌદ્ગલિક જીવન ને આધ્યાત્મિક જીવનમા છે એક કૃત્રિમ છે બીજુ સહજ છે એ જ સૌથી મોટો તફાવત છે તેથી જ આત્મવિકાસને સહજ વિનાશ કહ્યો છે એ વિનાશ જ સ્વાભાવિક છે

સૂર્યની સપાટીની આસપાસ ૬૦૦૦ ડીગ્રી સેન્ટીગ્રેડ ગરમી છે પણ સૂર્યના કિરણ બધી દિશાએ ફરીફરીને આપણી તરફ આવે છે જો સ્થિર ને સીધા આવે તો પૃથ્વીને અડતા જ બોમ્બગોળા જેમ ફાટી નીકળે અને ગરમ ગેસના ઉભાડિના નીકળે અને બધુ નાશ પામે જ્ઞાનના કિરણોમા આનાથીયે વધુ ગરમી છે આપણી હાલની માન સિક સૃષ્ટિનો નાશ તે કરી શકે તેમ છે જો જ્ઞાનના કિરણો સીધી અને સ્થિર રીતે આવે તો અભ્યાસ દ્વારા તે કિરણો એ રીતે આવી શકે છે અભ્યાસ દ્વારા-સ્વાધ્યાય દ્વારા વીતરાગદેવની વાણી સીધી અને સ્થિર નીચે આપણામા ઉતરી શકે છે સૂર્યની ગરમી તો ૬૦૦ ડીગ્રી સે ટીગ્રેડ, પણ આલ્કી બેરન નામના લાલ રગના તારાની ગરમી ૮૦૧૦૦ ડીગ્રી સે ટીગ્રેડ છે પણ સૂર્ય કરતા વીસ લાખ [illegible]

અસર આપણને પહોંચી શકતી નથી તેની ઠંડીગરમી આપણી સ્પર્શનેન્દ્રિયને લાગી શકતી નથી સ્વભાવ આ બધા તારાઓ, ગ્રહો ને નક્ષત્રો એ કેટલા ખુબ દુર સતાય ગયો છે તે કેવો છે– તેના કેવા ગુણધર્મો છે તેની પૂર્ણતાનુ અનુપમ સૌંદર્ય અનુભવી શકતા નથી માત્ર શ્રી યશોવિજયજી જેવા આવુ પદ રૂપી દુરબીન આપે ત્યારે તેની હયાતિ–અને અસ્તિ જાણી શકીએ અને તેમાય આપણામાના ઘણા તે દુરબીન ને સળની જેમ કાઢી આપે મારે છે

એ પૂર્ણ ચૈતન્યનો અનુભવ પ્રવાહી પદાર્થ જેવો નથી કે એક વાસણમાથી બીજા વાસણમા રેડાય ભાષામાથી શબ્દમા રેડાય તેથી ત્રુટક ત્રુટક વિગતો ભેગી કરી કઇક ગાત સર્જી શકાય છે

ઓપગમ સયુતેમાથી અટ્ઠ્થમા સિરછોડીઓની દિનચર્યા આપી છે તેમા નિરછડીઓને અક્ષણવેધી અને વાલવેધી કહ્યા છે ક્ષણ માત્રમા તે વાળનેય વેધનાર પણ આ સિદ્ધિ આટલી ઉત્કૃષ્ટ થઈ શકી તેનુ કારણ તેઓની પુરુષાર્થ માટેની જાગતી હતી સાધનામા ઉદ્ય વિક્ષેપ નાખતી તો તેઓ નધુ સુનાય નહિ માટે લાકડાનુ જ ઓસિકુ ગખતા શાસ્ત્રોપજીવી–પાણિની તેને આયુધજીવી કહેતા એવા થવા માટે દિવસે ધનુષ્ય અને કુતગ લઇ ફરતા ને રાત્રે લાકડાનુ ઓશિકુ રાખી સુતા બધી સિદ્ધિ પાછળ સાધના અવશ્ય હોય છે અકસ્માતની સિદ્ધિ અકસ્માતથી જતી રહે છે સ્થાયી મૂલ્યવાળી નથી હોતી સ્વભાવ સિદ્ધિ પાછળ પણ સાધના જોઇએ અખંડ અને ઉગ્ર સાધનાને શ્રી યશોવિજયજી બે શબ્દોમા વર્ણવે છે તેઓ કહે છે સઘળી આશાઓ છોડી હુ ઉદાસી થા ઉદાસીનતા મળી કે તારી સાધના પૂરી અને સ્વભાવસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ

ઇરાનના બાદશાહે એક વીટી મરજીના બુરજ પર મુકીને

આગો સૈનિકને વીંધવા કહ્યુ

તીર કોઇનુ વાગ્યુ નહિ એટલે પવનનુ જોર મદદે ન આવ્યુ તેમ કહેવાયુ પવન કાઈ તીરને જોર આપતો નથી તીરમાં વેગ તો સ્વ પોતાનો છે પવનને વાંધીનેજ તીર વેગબધ નિશાને પહોચે છે આપણે સ્વભાવ' પ્રાપ્ત તરફ તીર વેગે જતા નથી આપણુ તીર નિશાનનુ લક્ષ્ય લઈ ઊડતુ નથી તેથી આપણે દોર પવનનો અને પ્રાર ધનો કાઢીએ છીએ શિકાર આપણા ઘરમા સામો આવે ને એની રાહ જોઇ બેસીએ તો હાથપગ કરોળિયાની માફક દોરી જેવા પાતળા થઇ જાય ખરી સિદ્ધિ ઉદ્યમ પુરુષાર્થની સાધનામા છે આચાર્ય ઉદ્દિનિમોહન સેન શિવને શક્તિનો અર્થ wisdom and Action પ્રજ્ઞાને પુરુષાર્થ કહે છે શતપથ બ્રાહ્મણમા પતિ વગરના મનુષ્યને અધુરા કહ્યા તેનુ કારણ આ જ હશે. પત્ની એટલે શક્તિ પુરુષાર્થ તે વિના જીવનરથ કોણ કરી શકે ? પાણિની એ પતિનો અર્થ યજ્ઞમા સહાય યાગ । યજ્ઞમા પતિની સાથીદાર કર્યા આ પણ કદાચ આમ ધારી શકાય માનવીની ખરી પતિ શક્તિ છે શિવ એટલે અમર માનવ શક્તિ તેની અમર સહચરી, પ્રજ્ઞા અને પુરુષાર્થ-શિવ અને શક્તિ વિના જીવન રથ અધુરો જ છે પતિ અને પત્ની યજ્ઞમાં સાથે જ હોય એટલે 'સ્વભાવ'ની માત્ર વાતો જ નહિ પણ તેની ઉંચ સપનાની શ્રી મહોવિજયજી આ પદમા જ્ઞાન આપ્યુ કરે છે એવા જ દેરે સાધક માટે તેમણે આ રાહ જોગી શબ્દ લખ્યો છે. જેની એટલે જ જાગૃતિ જ્યા જાગૃતિ ત્યાં પુરુષાર્થ છે અને જ્યા પુરુષાર્થ છે ત્યા સાધના છે જ્યાં સાધના છે ત્યા સિદ્ધિ છે તેથી જ તેઓ કહે છે "આશા દાર રહે તે જોગી સો દાવે સ પાણી" તેણે શબ્દ ઈરાદાપૂર્વક જ આમ વપરાયો છે

ભૌતિક સાધન સંપત્તિની આશાઓ છોડવી કેવી રીતે? ઘાસને માગી વળગી હોય છે તે તો ખંખેરી નખાય પણ આશાઓને તેવી રીતે ખંખેરી નાખી શકાતી નથી રોપાને મૂળથી ઉચ્છેદીએ તેમ—આશાઓને—વાસનાઓને ઉખેડી નખાતી નથી

જેમ બહુરૂપી ભવૈયો અનેક વેષો લઇ વારંવાર અદૃશ્ય થાય ને નવા રૂપે પાછો હાજર થાય તેમ નવી નવી વસ્તુઓની આશા નવા રૂપમાં હાજર થાય છે આ આશાઓનો સદંતર ઉચ્છેદ શરૂઆતમાં શક્ય નથી પણ તે આશાઓનો વિષય બદલાવી શકાય ભૌતિક સાધન સંપત્તિમાં રાચતી આશાઓને આધ્યાત્મિક ગુણોમાં ખસેડી શકાય તે આશાઓને જ્ઞાન અભ્યાસદ્વારા—સ્વાધ્યાયદ્વારા શુદ્ધિકરણ થઇ શકે તેટલા માટે જ શ્રી યશોવિજયજી કહે છે 'ચેતન જો તું જ્ઞાન અભ્યાસી' તો નક્ત જ સમજાય કે આશાઓ જ બાંધે છે અને તે આશાઓ આધ્યાત્મિક ગુણું માટેની હોય તો તે આશાઓજ આપણને છોડે છે આથી પોતે જ બાંધે છે તે પોતે જ છોડે છે

આ રીતે જ્ઞાનના અભ્યાસદ્વારા—આશાઓ છોડી ઉદાસી થવાથી આપ સ્વભાવ સહજ સ્વરૂપમાં સ્થિર થાય છે

પદ ૯

જબ લગ આવે નહિ મન ઠામ

જબ લગ આવે નહિ મન ઠામ
તબ લગ કષ્ટ ક્રિયા સવિ નિષ્ફલ જ્યો ગગને ચિત્રામ
જબલગ૦ ૧

કોની બિન તુ કરેરે મોગાઇ, અનવતી તુજ નામ
આખર કેમ ન લહેગે ભરો જગ્રિ, નાપારી બિનુદામ

જગમલગ૦ ૨

મુક્ત મુકામ સમકિ ઝડરિયા, હરિસુ રૌજ ન ધામ,
જગ ધાર ઘટ ભરમ સમાવન, રાસઅ સહતુ હે ધામ

જગતમ૦ ૩

એને પ ની મેલગી રચના, જો નહિ મન વિશ્રામ,
બિન અન્તર પરે છન ચિતતિ, કહા જપન મુખ રામ

જગમલગ૦ ૪

વચન કાય હોય દ્રઢ ન રહે ચિત્ત તુરંગ લગામ
તેને તુ ન લહે શિવ-સાધન જિઉ કણ સૂને ગામ

જગમલગ૦

જન ધરો કરો સંજમ કિરિયા ન ફિરાવો મન ઠામ
ચિદાનંદ-ઘન સુજસ વિલાસી પ્રગટે આતમ રામ

જગમલગ૦

ત્યાથી માનવ એક તસુ પણ આગળ વધ્યો નથી એટલો જ અજ્ઞાન અધ ને રીબાતો છે આનુ કારણ માનવનુ મન હતુ તેવુ ને તેવુ જ શુ છે મન જો સયમ માર્ગમા જોડાયુ અને આત્મિક જીવનમા સાથ આપવા માડ્યુ તો અવતાર સફળ થયો સમજવો

મનને વશ કરવુ એટલે વૈયક્તિક કામનાઓને નિર્મૂળ કરવી જીવનની સર્વ જરૂરીયાતોને વીતરાગ ભાવમા વિલીન કરવી, સર્વ આશાઓ ઉત્સુકતા, અને ઇચ્છાઓને મનમાથી જડમૂળથી ઉખેડી નાખી શાન્ત સ્વસ્થતા પામવી આજે માનવ ગ્રહ, નક્ષત્રને ભૂતપિશાચ, તુલસીપૂજાને નાગપૂજા પીરપૂજા વગેરે પૂજા કરે છે તુલસીના લગ્ન કરાવે નાગનુ તો એટલુ મહત્ત્વ વિશ્વઇતિહાસમા અકાયુ છે કે ઇજીપ્તના જાદુઇ તાન્ત્રિકમા તેનુ ચિત્ર છે અને અજતાના ચિત્રોમાય તેનુ મહત્ત્વ અકાયુ છે આવા દેવી દેવતાનુ કારણ આપતા કેદારનાથજીએ કહેલુ કે જ્ઞાન અને પરિશ્રમદ્વારા આપણી આવશ્યકતાઓ કે વૈયક્તિક કામનાની સતોષવાની આપણી નિર્બળતાને લીધે આટલા દેવ દેવતાની જરૂર પડી છે આપણે આ રીતે વૈયક્તિક કામનાઓને જ વશ થઇને જ દેવ દેવીઓને પણ બજાર વસ્તુ જેમ સસ્તા ને વેપારીના માલ જેવા બનાવી દીધા છે જ્યા સુધી માનવના મનમા થોડાક પણ વૈયક્તિક કામના છે ત્યા સુધી ધર્મની સાધના વિકૃત થયા વિના રહેતી નથી વૈયક્તિક કામનાઓ એ ને સ્થૂલ સુખસગવડોમા બધાયેલ માનવીની આશા, ઇચ્છા કે ઉત્સુકતા સ્થૂલ સુખને ભૂલી શાશ્વત કલ્યાણની નૈતિક ભાવના મનમા ઉદય પામે છે ત્યારે મન થોડુ ઘણુ ઠેકાણે આ્યુ કહેવાય છે મનનો જય શાશ્વત કલ્યાણની ઝખનાથી થાય છે જ્યારે સ્થૂલ સુખ મનમા મુખ્ય ભાગ ભજવે છે ત્યારે આત્માની હાર થાય છે અને મનની સ્થિરતા નાશ પામે

સારાગોટા સમુદ્રમા (Gulf stream) જ્યારે બે અથડાતી પ્રવાહો

સાધુ જીવનનો સયમ માર ખાધેલો તડકો અને માગપીર ખમે છે તેના જેવો છ

યોગની રચના મન વિશ્રામ પામે–સ્થિર–સાધના માર્ગે નિશ્ચલપણે આગળ તે વધે છે ટુંકમા કોઇ પણ કાર્ય કરીએ પણ ઇચ્છા ન હોય તો તે કાર્ય ક્યારે પણ કોઇપણ રીતે સફળ થઈ શકતુ નથી કારણ તેમા આપણુ મન નથી કાય કરવાની તીવ ઇચ્છા હોય– એટલી બધી તીવ્ર કે પરિણામ અનુકુળ પ્રતિકુળ હોય તેની પણ પરવા ન હોય ત્યારે–સફળતા મળવાની જ છે કારણ ત્યા મન ઠેકાણે છે સ્થિર છે અધ્યાત્મ માગ મા પણ મન એ પહેલી ને સૌથી અગત્યની વસ્તુ કે મન ઠેકાણે છે એનો અર્થ તે સયમમાર્ગ આચરવાની તીવ્ર અભિલાષા છે ને તો જ જ્ઞાન સયમ, ક્રિયા આપણને 'બ્રહ્મમય બનાવીએ

મને જે વસ્તુ પોતાને લાભકારક માને તે કરવાની તેને ઇચ્છા થાય છે આજે હિંદમા રાજસ્થાન રેતીનુ રણ આગળથી વધી રહ્યું કે અરમી સમુ' જમીનને પોતામા ખેંચી રહ્યો છે એ ચિંતા મન કરતુ નથી કારણ એ ચિંતામા તેને કઇ લાભ નથી દેખાતો મોટા ઝાડ પોતાના ઊડા ગયેલ મુળીયા વડે આસપાસની જમીન પકડી રાખે છે તેમ મને જે વિષો તેના લાભમા છે તેને જ પકડી રાખે છે એક વાર અધ્યાત્મવિષયમા લાભ દેખાયો કે મન તેની જ ઇચ્છા કરે અને 'એની મેળે ઠેકાણે આવે વસ્તુનુ યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાયે રોમા લાભ નુકસાન તેની સાચી સમજણ ઊગે મનસ્થિરતાનો આ પણ એક છે

પદ ૧૦

સમતા અને મમતા

ચેતન! મમતા છારિ પરીરી, દૂર પરીરી ચેતન
પર રમનીકું પ્રેમ ન કીજે, આદરી સમતા આપ વરીરી ચે. ૧

મમતા મોહ-ચંડાલકી બેટી, સમતા સંયમ-નૃપ-કુમરીરી,
મમતા મુખ દુર્ગંધ અસત્યૈ, સમતા સત્ય સુગંધી ભરીરી ચે ૨

મમતાસેં લરતે દિન જાવે, સમતા નહિ કોઉ સાથ લરીરી,
મમતા હેતુ બહુત હૈ દુસમન, સમતા કો કોઉ નાહિ અરિરી* ચે ૩

મમતાકી દુર્મતિ હૈ આલી ડાકિની જગત અનર્થ-કરીરી,
સમતાકી શુભ મતિ હૈ આલી પર ઉપકાર ગુણે ભરીરી ચે. ૪

મમતા-પૂત ભયે કુલ ખંપન શોક વિયોગ મહામચ્છરીરી
સમતા-સુત હોવેગો કેવલ, રહેગે દિવ્ય નિશાન પુરીરી ચે. ૫

સમતા-મગન રહેગો ચેતન, જો એ ધારે શીખ ખરીરી
સુજસ-વિલાસ કહેગો સો તો, ચિદાનંદ પદ પાઈ વરીરી. ચે. ૬

---

* અરિ. [illegible]

વિવેચન

અધ્યાત્મવિષય પર લખનારનું ક્ષેત્ર બહુ ટૂંકું છે આ સમતા મમતાની વાત જ તેઓ જુદી જુદી શૈલીએ જુદા જુદા સ્વરૂપમાં કહે છે છતાં સમતાની અગત્ય એટલી બધી છે કે તે વિષે જેટલા શાસ્ત્રો થાય તેટલાં ઓછા છે

કમળ જેમ શાન્ત ને મીઠા પાણીમાં જન્મે છે તેને ઉગાડવા લાગની જરૂર રહેતી નથી, કે તેને પાણી પાવું પડતું નથી આંતરિક વિકાસ પણ તેના સ્વાભાવિક ક્રમે થતો રહે છે બાહ્ય દબાણથી નહિ પણ અંતરની સ્ફૂરણાથી તે થતો રહે છે તેથી કષ્ટદમન જેવું મન માટે પાપ નથી પ્રત્યેક કાર્ય ચિદાનંદની મોજથી કરવું જોઇએ મમતાના ત્યાગને સમતાના અંગીકાર માટે શ્રી યશોવિજયજી આ પદમાં શિખામણ આપે છે ત્યારે તેની પાછળ એમની એ જ ભાવના છે કે બધું સ્વાભાવિક સરળતાથી કશા કષ્ટદમન+ વગર થાય તે માટે મમતાનું સ્વરૂપ કહે છે અને સમતાનું પણ કહે છે જેથી મમતા નઠારી ને કુલટા લાગે અને સમતા સૌન્દર્યરાણી લાગે સમતા હોય તો મનુષ્ય દ્રાક્ષના વેલા જેવો કે અમરની પેટી જેવો લાગે છે મમતા હોય તો કટાયેલું લોખંડ લાગે છે કટાયેલું લોખંડ જેમ રેતી વડે સાફ થતું નથી તેમ મમતા સંસારાસક્ત વિચારોથી હટતી નથી સંસારની કોઇ વસ્તુની વિચારણાથી મમતાનો નાશ થઇ શકતો નથી કારણ મમતા પોતે જ મોહ ચંડાલની બેટી છે સમતાથી મમતાનો નાશ થાય છે સમતા સંયમ રાજાની કુંવરી છે મમતાનું બળ તો આપણે

+ આપની પ્રાથમિક ભૂમિકામાં કષ્ટદમન એ પણ ઉચિત જ છે

પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યુ છે સમતા કેવી છે તેનુ કશુ ભાન નથી. મમતાથી કુટુબ સમાજ રાષ્ટ્રને આપણે આપણા કરી શકીએ છીએ સમતા કેવી હોય અને તેનુ શુ પરિણામ આવે છે એ તો કેવળ શ્રદ્ધાનિષ્ઠાનો પ્રશ્ન છે એમ કોઈ દલીલ કરી શકે, પણ એનો જવાબ એ છે કે રત્ન કીચડમા પડ્યુ હોય તો પણ તે અમૂલ્ય છે અને ધૂળ આસ્માનમા ચડે તો પણ પોતાની નીચતા છોડતી નથી. આજે મમતાની ધુળ આસ્માનમા ચઢી છે તેનુ રાજ્ય છે પણ તેની નીચતા એટલી જ છે સમતાનુ રત્ન વિસ્મરણરૂપી કીચડમા રગદોળાયુ છે તેથી તેની કિમત કશી નથી એમ કોણ કહી શકે?

સમતામા કેટલાકને હાર લાગે છે મમતામા જીત. કારણ કેમ તાથી બધાનો સગ્રહ કરવાનો છે સમતાથી બધુ ખોઈ બેસવાનુ છે પણ એ સસારની હાર જ આત્માની જીત છે એટલે જ કબીર સાચુ કહે છે

હરિજન હારા હિ ભલા જીતન દે સસાર
હારા હરિપે જાયગા જીતા જમકી લાર.

જ્યા સુધી સસારમા માનવી જીતતો રહે છે ત્યા સુધી મમતા બહુ સુદર અને સુખદાયક લાગે છે પણ જ્યારે હાર મળે છે ત્યારે મમતાનુ સાચુ સ્વરૂપ સમજાય છે કે સસાર અસત્યથી દુર્ગંધી છે મમતા ભ્રમરૂપ અને સમતાનુ મૂલ્ય છે આવી સસારિક હાર દ્વારા જ મમતા ત્યાગ કરવાની ભાવના જાગે

સમતામા જે મગન રહે છે તે ચિદાનદરૂપ થઈ જાય છે સમતામા મગન રહેવુ એટલે આત્મસ્થિત બનવુ

"જબ જાગે તબ રામ જપ સોતા દેખ સસાર
ઉઠત બેઠત આતમા ! ચાલત કર વિચાર"

આ રીતે આત્માનું અખંડ ચિંતન તેનું બીજું નામ સ્વરૂપ મગ્નતા-સમતાનો સ્વીકાર મમતાની સખી દુર્મતિ છે અને તેના પુત્રો શોક વિયોગ મહામત્સર છે ભય ભૈરવ છે ભગવાન બુદ્ધે શ્રાવસ્તિમાં કહેલું કે અપરિશુદ્ધ કર્મદોષથી, માનવી ભય ભૈરવને આમંત્રે છે ખરો ભય ભૈરવ એ છે એક વૃક્ષ નીચે દેવને બલિ અપાતું ત્યાં કોઈ કહેતું કે ભયભૈરવ આવે છે બુદ્ધે તપાસ કરી તો ખરેખર અંધારી રાતે સુંદર પીંછાનો મોર સુકાયેલ લાકડું ઉપરથી પાડતો તેનો અવાજ થતો અને લોકો તેને ભય ભૈરવ કલ્પતા ખરા ભય ભૈરવ તો મમતા છે કારણ તેનાથી દુર્મતિ સખી પોષાય છે અને દુઃખ શોક સંતાપ કે વિયોગાદિની પીડા થાય છે સમતાની સખી તો શુદ્ધ વિચારણા છે સુમતિ છે

પૈઠણના સંત એકનાથ એક વાર નદીમાં ન્હાઈને આવતા હતા ત્યારે ગુંડો મુસલમાન તેમના ઉપર થુંક્યો ફરીને એકનાથ ન્હાવા ગયા અને ફરીને ગુંડાએ થુંક્યું આમ થુંકવા ને ન્હાવાનો ક્રમ સાંજ સુધી ચાલ્યો આખરે મુસલમાને થાકીને માફી માગી જેટલે અંશે ક્રોધ રૂપ પરપરિણતિનો ત્યાગ હતો તેટલે અંશે તેમાં સમતા હતી +રામકૃષ્ણ પરમહંસ એક વાર બધા વચ્ચે બેઠા હતા ત્યારે એક દુબળાને બજારના માણસે અપમાન બુદ્ધિથી રામકૃષ્ણ પરમહંસની પીઠ પર ધબ્બો મારી કહ્યું "રામ! ચલમ તો ભરી દે" યોગી રામકૃષ્ણ હસતા હસતા ચલમ ભરવા ગયા કેવી યોગ્યતા! કેટલાક બ્રાહ્મણોએ એક સ્ત્રીને પૈસા આપી કહ્યું કે તારે કબીરની આબરૂ ભર બજારમાં લૂંટવાની છે તે સ્ત્રીએ બેચાર બાળકોને લઈ જઈ ભર બજારમાં પોતાને કબીરની

+ કેવળ સમતા પુરતું જ દૃષ્ટાન્ત સમજવાનું છે

શકતુ નથી સપૂર્ણ રાગને સપૂર્ણ દ્વેષનો આત્યંતિક ક્ષય થાય ત્યારે સમતાની પૂર્ણ કળા વિકસે

કહ્યું છે કે—न रागं नापि च द्वेष विषयेषु यदा व्रजेत
औदासीन्यनिमग्नात्मा तदाप्नोति पर मह

ઉદાસીન ભાવમા નિમગ્ન આત્મા જ્યારે વિષયોને વિષે રાગને દ્વેષને પામતો નથી ત્યારે પરમ જ્યોતિને પામે છે સમતાને પામે છે

એ સમતાજ પરમ જ્યોતિ છે પરમાત્મસ્વરૂપ છે ને તેથી शुद्धानुभवस वेद्य શુદ્ધ અનુભવ વડે જાણી શકાય છે સમતા એટલે સ્વરૂપ, મમતા એટલે પરરૂપ, એ સ્વરૂપનુ દર્શન શ્લાઘનીય છે પરરૂપ વિષમય વૃક્ષ છે આટલુ જ વિજ્ઞાન પરમજ્યોતિનુ પ્રકાશક છે એમ શ્રી યશોવિજયજી પરમજ્યોતિર્વિંશતિકામા કહે છે મમતા ત્યજવા જેવી છે, સમતા મેળવવા જેવી છે એટલુ જ જ્ઞાન—ખેળવવા જેવુ છે અને વિચારવા જેવુ છે ને આચરવા જેવુ છે

આ લેખકની અન્ય કૃતિઓ

મુખ ઉપર સંબોધન– પ્રથમ આવૃત્તિ અપ્રાપ્ત

"નવરાશનો સદુપયોગ કરનારને આ પુસ્તક ઘણું રોચક નીવડશે"

—કાકાસાહેબ કાલેલકર પ્રસ્તાવનામાં

૨ ક્ષમા –પ્રથમ આવૃત્તિ અપ્રાપ્ત

'ભાઈ વસંતલાલે આ લઘુપુસ્તિકામાં પણ ઘણી અર્થ ગર્ભિત વાતો સમાવી છે એથી મારા મનમાં એક જાતની વિચારજનિત પ્રસન્નતા ઉદ્ભવી અને લેખક પ્રત્યે આદર પણ વધારે પુષ્ટ થયો છે

—પંડિત સુખલાલજી-પ્રસ્તાવનામાં

૩ જીવન જીવવા જેવું છે

જીવનના વિશાળ સાગરમાંથી ડુબકી મારી મેળવેલા ચિંતન-રત્નો આ પત્રોમાં પાથર્યાં છે આ પુસ્તિકાનું વિચારધન અનેક જીવનને સમૃદ્ધ કરશે

—મુનિશ્રી ચિત્રભાનુ પ્રસ્તાવનામાં